

श्री ७८ नमस्कारि	
७	
७८ नमस्कारि	

मणिचूड ९
ओं नमो रत्नत्रयाय ॥ एवं मया श्रुतमेकस्मिन्समये भगवान् श्रावत्यां विहरति स्म ॥ जेतवने ॥ नाथपि राट् स्या ॥ रामे यदा भगव
ता प्रातिहार्यं विदर्शितं त्रिभस्मिता स्तीर्था नन्दिता देवमनुष्यास्तोषितानि सज्जन हृदयानि ॥ तदा भिक्षव आश्चर्यं जाता
अद्भुतजाताः भगवन्तमिदमवोचन् ॥ आश्चर्यं भगवंत यद्भगवता इदमीदृशं महाप्रातिहार्यं विदर्शितं ॥ त्रिभस्मिता स्ती
र्था नन्दिता देवमनुष्यास्तोषितानि सज्जन हृदयानीति ॥ ॥ भगवानाह ॥ एवमेतद्भिक्षव एवमेतत् ॥ यथापि तत्स परि
पूर्णा कृतत्वा बोधिसंभारस्य तथा हि भिक्षवो दीर्घरात्रं तथागतेन त्रिभिः कल्या संख्येयैश्च दुष्कर शतसहस्रे बोधिसंभारः
परिपूरितः ॥ अपि तु तिष्ठन्तु तावदनेककल्यायं मया ॥ स्मिन्नेव भद्रकल्ये बोधिसंभारपरिपूरणार्थं महदुष्करं कर्म
कृतं ॥ तच्छ्रूयतां ॥ भूतपूर्वं भिक्षवो ॥ स्मिन्नेव भद्रकल्ये सांकेते नगरे ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ॥ तेन ज्ञेयं
च स्फीतं च क्षमं च सुभिक्षं च ॥ वकीर्णं बहुजनमनुष्यं च प्रशांतकलिकलहं दिम्बदुमरतस्कररोगापगतं शालीक्षुगो
महिषसंपन्नमरित्तमकंठकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति ॥ तस्य राज्ञः कांतिमौत्ती नाम देवगुमहिषी बभूव ॥ अभि

= सुवर्णिदेव आश्रम

रूपादर्शनीया प्रासादिका अत्यर्थमिष्ट भूता कांता च प्रिया च मन आया चापसूता च ॥ सापरेण कालेन समयेन यावद्देवा
सार्धं क्रीडते रमते परिचारयति ॥ तस्य क्रीडते रममाणस्य परिचारयतः कालेन समयेन देव्याः पञ्चसत्त्वाः संवृत्ताः ॥ त
तस्तस्या अयमेव रूपा यो दोहद उत्पन्नः ॥ अहो वताहं महति हिरण्य सुवर्णं राशौ तिष्ठत्य तत्सर्वं हिरण्य सुवर्णं श्रमणा
ब्राह्मण रूपेण वणीपकेभ्यो दानं दद्यामिति ॥ तथा राज्ञे आरोचितं ॥ राज्ञोऽपि नैमित्तिकाः पृष्टाः ॥ ते कथयन्ति देवयः
एष कुक्षिगतः सत्त्वोऽस्याय मनुभावेति ॥ ततो राज्ञा प्रमुदित हृदयेन तथैवं कारितं ॥ तस्याऽऽयो दोहद उत्पन्नः स
प्रतिविगतः ॥ पुनरपि तस्या दोहदोत्पन्नः ॥ अहो वताहं महाजनकायं यद्दुसाः शरेण संतर्प्यमाणं पश्यामिति ॥
तथा राज्ञे आरोचितं ॥ राज्ञापि तथैव सर्वं कारितं ॥ तस्यायो दोहद उत्पन्नः स प्रतिविगतः ॥ पुनरपि तस्या दोहद उत्पन्नः
अहो वताहं महाजनका यस्य महति सिंहासने निवसतां धर्मं देशयामि ॥ तथा राज्ञेऽऽरोचितं ॥ राज्ञानैमित्तिकाः पृष्टाः
ते कथयन्ति ॥ देव एष कुक्षिगतः सत्त्व एव महर्षिको महानुभावोऽस्याय मनुभावेति ॥ ततो राज्ञा राजकुले महति

मधुराञ्ज
शार वि
अम्ल पाउ
कषाय फल
कटुक रास
तिक्त वायु

मणिचू
२

शोभांकारयित्वा महासिंहासने निषण्णः सांकेतेनगरे घटावघोषणां कारितां ॥ भृशं भवेतो नगरवासिनः पौरा अशकांति
मतीदेवी महासिंहासने निषण्णः धर्मदेवयिष्यति ॥ ये वा धर्मकामास्ते राजकुलमागत्य विगतशंका धर्मभृशं भवेतु ॥ ततस्ते ध
टावघोषणां श्रुत्वा राजकुले निपतिताः ॥ अथ कांतिमतीदेवी सर्वाः लंकारभूषिताः स्वकांत्या सर्वांगपर्यदमवभासते सहस्रैव
सिंहासनेभि रूह्य निषण्णाः ॥ ततो महाजनका ये सन्निवृत्ताः सन्निपतिते कांतिमतीदेवी सर्वपर्यदमवलोक्य प्रमुदितहृ
या मुहूर्तं तूष्णीमवस्थिता ॥ ततः सा बोधिसत्वस्याः शुभावेताः श्रुतपूर्वमिमां गाढा पुतिभाषिता ॥ धर्मस्थितोजातिगुरो
र्विद्वद्भिः प्राप्नोति तुष्टिं परमां यशश्च ॥ प्राप्ते बहुः खेन विषादमेव परत्र चाप्नोति सुखविशालं ॥ धर्मो हि वै रक्षति धर्मयुक्तं
पिता यथा पुत्रमुदारवृत्तं ॥ तस्मादुधो ज्ञानवलोपपन्नो यावच्चिरं धर्ममतः प्रकुर्यात् ॥ धर्मो हि वै रक्षति धर्मयुक्तं छ
त्रं यथा वर्धति वर्धकाले ॥ धर्माः नु संसा सुगतेन शास्ता न दुर्गतिं गच्छति धर्मचारी ॥ अधर्मचारी तु नरपुमनो यासां ग
तिगच्छति मूढदृष्टिः ॥ निहत्य धर्मं चरितस्मरं बद्धो यथा रुक्षमृगो गृहीतः ॥ न ह्यधर्मश्च धर्मस्ता बुभो समविपादि

२

नौ ॥ अधर्मा न्नरकं यान्ति धर्मा न्मुक्तेति सृजति ॥ अथातः पर्वदः कांतमत्या देव्या सकाशाद्धर्मं भुत्वा प्रसादजाता धर्मपराय
णाः संवृताः ॥ ततस्तस्या देव्या दोहद उत्पन्नः सप्रतिविगतः ॥ पुनरपि तस्या दोहद उत्पन्नः ॥ अहोवताह मुशानानि पश्येय
मिति ॥ तयाराज्ञे आरोचितं ॥ ततो राज्ञा महतीं नगरशोभां च कारयित्वा उशानानि चार्य्यलंकृत्य महता परिवारेण परिवृताया
उशानानि दर्शितानि तस्यायो दोहद उत्पन्नः सप्रतिविगतः ॥ पुनरपि तस्या दोहद उत्पन्नः ॥ अहोवताहं ग्लानानां सत्वानां मु
पस्थानं कुर्यात् ॥ तयाराज्ञः आरोचितं ॥ ततो राज्ञा ग्लानानां सत्वानां मुपस्थानं कारितं ॥ तस्या च दर्शितं तस्यायो दोहदोत्पन्नः
सप्रतिविगतः ॥ पुनरपि तस्या दोहद उत्पन्नः ॥ अहोवताहं दीनानां माभ्यासयेयं दरिद्रेभ्यश्च यावदात्र धनमनुदयामिति ॥
तयाराज्ञो आरोचितं ॥ राज्ञा तथैव कारितं ॥ तस्यायो दोहद उत्पन्नः सप्रतिविगतः ॥ पुनरपि तस्या दोहद उत्पन्नः ॥ अहोवताहं
येऽस्माकं विजितेस्म साधुरूपं समन्ताः भ्रमणा ब्रह्मणा प्रतिवसंत तास्वहस्तेन भोजयित्वा पुत्येकेन दुष्य दुगेना छादयामिति ॥
तयाराज्ञा आरोचितं ॥ राज्ञा तथैव सर्वं कारितं ॥ तस्या दोहद उत्पन्नः सप्रतिविगतः ॥ ततस्तस्या परिपूर्णानां नवानां मासा

मणि
३

नामन्ययात् प्रसूताजातः ॥ अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वो गपुत्र्यंगोपेतः अतिज्ञात मानुष्यवर्णः संप्राप्त दिव्यवर्णः परम
याभुभवर्ण पुष्करतया समन्वागतः ॥ शिरसि चास्य सहस्र पुशस्त पुण्य निर्जातं पुभास्वरं मनोरमं मणिरत्न मद्यंगमुष्णीय
मवलम्बकं जातं । तस्माच्च मणिरत्ना तस्य मंडलादिवरश्मयो निश्चरन्ति ॥ तस्यावभासेन राजौ सर्वे साकेतं नगरं स्फुटं दिव
स इति ख्यातितं ॥ ततः सांकेतनगरनिवासिनः परिवारिका ज्ञातयश्च साकेतनगरनिवासिजनकायः परं विश्वयमुपगतः ॥
तच्च मणिरत्नमुष्णं शीते शीतं चोष्णं संस्पर्शं । शान्तिकरं सर्वव्याधिचौरो दकाश्रित दुर्भिक्षो पसर्गाणां पुशमनं प्रक्षालनोदके
न सर्वविषाणि नाशयति ॥ तस्माच्च मणिरत्ना दुशाने दुदकविंदवः क्षरन्ति तैरेभिस्संस्पृष्टः शोभनं कांचनं भवति । जात
मात्रः कुमारकथयति ॥ भवन्नो यदेतन्मणिरत्ना प्रक्षालति तेनोदकेन लोकहस्यभारं स्पृशेत् शोभनं कांचनं भविष्यति
तच्च कांचनं सर्वश्रवण बालराग रूपराग वरणीयकेभ्योऽनुपयच्छति । ततस्तेन राज्ञेति वेदितं राजकुतूहलजातेन तथैव का
रितं ॥ यावदसौ रोहस्यभार तस्मिन्नेव क्षणो परिशुद्धस्य कांचनस्य राशि स्वर्णकनकायमानोऽवस्थितः ॥ तच्चाश्चर्यं दृष्ट्वा

३

जातकर्मजातः

राजसर्वध्वजनकायपरमविश्वयमुपगत ॥ सर्वेचतत्सुवर्णश्रमणावाहणाकृपणावशीपकेभ्यो दत्तवासौ कुमारोजातस्त
दादेवताभिर्दिव्यध्वजपताकासमेततउद्धितादिव्यानिचवाशानि पराहताति पञ्चकुमुदपुण्डरीकमांदारवमहामांदा
रवाणि पुष्पाणि भिन्नानि सप्तरत्नं वर्षेपातितं ॥ उपर्यंतरीक्षेचास्य देवतादिव्यं छत्ररत्नदण्डं समणिनालंवातव्यजनं
धारयंति ॥ सर्वेचसाकेतनगरं यशसा आपूरितं ॥ तस्य जातो जातिमहंकृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किंतु भवतु दारकस्य
नामेति ॥ अमात्याकथयंति देवयस्मादयं कुमारः शिरसिमहतामणिरत्नेन लग्नेन जातः तस्माद्भवतु कुमारस्य नाभ
शिबूडेति नामधेयं व्यवस्थापितं ॥ केनचिद्वत्तचूड इति संजानते ॥ स उन्नीतो वर्द्धितो महान्संवृतः । सर्वशिल्प
स्थानकर्मस्थानेषु पारगः ॥ स च भ्रातृभद्रः कल्याणाशयः । आत्महितपरहितप्रतिपन्नः ॥ कारुणिको महात्मा धर्मः
पुजावत्सलो बोधिसत्वः सर्वपुद्गलसर्वपत्न्यागी निस्संगपरित्यागी च महतिन्यागे वर्त्तते ॥ तस्य नास्ति किंचिदपरित्यक्त
मनंततः स्वमांसाद्यभि सोभीक्ष्णं करुणापरिगतहृदयादीना नाथ कृपणावशीपकान्मा वदात्त धनेन संतर्पयति ॥

मणि
४

तस्य दानविसर्गं भुत्वा योजनशतादपि याचकाम्येकाऽगच्छति ॥ तांश्च सर्वो परिपूर्णमनोरथां कृत्वा विसर्जयति क्रमेण ॥
एवं गच्छति कालः तस्याभूत्संज्ञा मणिचूडकुमारेति सा संज्ञा न्तर्हिता मणिचूडो राजा मणिचूडेति संज्ञा संवृत्ता ॥ अथ मणि
चूडो राजा चतुद्वारेषु मध्ये नगरभंगादके स्य दानशालां कारयित्वा दानानि ददाति पुण्यानि कारयति ॥ तथैवा ॥ अन्नं
पानं स्वाद्यं भोज्यं पानं वस्त्रं मालागंधविलेपनं मुपाश्रयं पुदीपदानं छत्राणि हस्तिनोऽश्वान् रथा नानाभरणानि सुवर्गापा
त्रीरूपचूर्णा परिपूर्णा रूपपात्रे सुवर्गाचूर्णा परिपूर्णा गोश्च सुवर्गाभंगी रूपस्वरी कामदौहित्री रिन्दस्यन्दनस्यन्दिताः ॥
कुमारिकाश्च सर्वालंकारभूषिता दानानि ददाति पुण्यानि करोति अभीक्षां च सत्त्वान् दशसु कुशलेषु कर्मपथेषु सन्नियो
जयति ॥ इमां भवन्तो दशाकुशलान् कर्मपथान् प्रजहीत इमांश्च दशाकुशलान् कर्मपथा न्समादाय वर्जध्वमिति ॥ ईदृशं
भिक्षवो राज्ञो मणिचूडस्याऽववादाऽनुशासनमभूत् ॥ तथैवा राज्ञश्च कवर्त्तिनः राज्ञो भिक्षवो मणिचूडस्य भद्रगिरि
नाम हस्तिनागो वभूव ॥ यदेकाहेन योजनशतं गच्छति ॥ अथा आपानेय आस्याभू योजनशतशायी शीघ्रजवः ॥

तेन खलु पुनः समये नाऽन्यतमस्मिन् हिमवत्कण्डले अषिर्भवभूतिनाम भार्गवगोत्रपुतिवसति ॥ तेन तत्र विचरता पश्य
सरसि महति पद्मे निषर्मा दारिका लब्धा अभिरूपा प्रासादिका अतिजाता मानुषवर्णा संप्राप्ता दिव्यवर्णा ॥ सा तेनाऽऽ
श्रमपदं नीत्वा संवर्द्धिता पश्चावतीति चास्यानाम कृतं यदाऽसौ यौवनवती संवृता । तदा स अषिर्विचार्य स्तामादाय
वोधिसत्वस्य सकाशं गत्वा कथयति ॥ महाराज इयं कन्या सर्वलक्षणा संपन्ना तवाहमेना भार्यार्थेऽनुपयच्छामीति ।
त्वयैषा मगुमहिषी स्थापयित्वा यज्ञदीक्षिता च कर्तव्या । यज्ञ यज्ञसमुत्थं पुराणं तन्ममानु प्रदातव्यमिति ॥ वोधि
सत्वकथयति । महर्षे नहि पुराणं मपुराणं वा परं संतानं संक्रामति । अथ तवैवं रोचते तद्विनैवाहं कन्यया त्वामुद्दिश्य
यज्ञमिष्टा यज्ञसमुत्थं पुराणं तवैव निर्यातयिष्यामीति ॥ अथ स अषिः प्रमुदित हृदये स्तथा स्त्विष्युक्त्वा पश्चावतीति
वोधिसत्वस्य भार्यार्थं दत्वा प्रजातः ॥ वोधिसत्वेनापि महता श्रीसमुदयेन परिणीता सर्वतः पुरीणां चागुदेवी
स्थापिता । सतया सार्द्धं कीडति रमति परिवारयति ॥ तस्य कीडतो रममानस्य परिवारयतः पश्चावती आपन्नसत्वा

मणि

५

संस्तुता । मानवानामासानामन्यथात्प्रसूता पुत्रोजातोऽभिरूपादर्शनीयः प्रासादिकः पञ्चोत्तरचास्यनामधेयं व्यवस्था
पितं । सउन्नीतोवर्धितोमहान्संस्तुतः ॥ यौवराज्येवप्रतिस्थापितः । यावदपरेण समयेन कौमुद्यां पूर्णमास्यां बोधिस
त्वः सांतपुर कुमारोत्पत्ति पौरजानपदः । अष्टांगमुपवासमुपोष्य करुणा संवोदित हृदयः सत्त्वानां परिपारनार्थः सां
केतनगरे घंठाऽवघोषणां कारयामास ॥ भृशवेनुभदंत साकेतनगरनिवासिनो देव एवं समाज्ञापयति ॥ वहि नग
रस्य मंडले बाढे शीघ्रं संपत्तितव्यमित्यर्थः सजनकायो राज्ञो घंटावघोषणां श्रुत्वा त्वरितं मण्डलवाटं गतः ॥ अथ
सबोधिसत्वो महाजनकायं सन्निपतितं विदित्वा महता राज्ञ्या राजानुभावेन येन मंडलवाटस्तेनोपसंक्रांत उप
संक्रम्य महति सिंहसने निषद्य तं जनकायमिदमबोचत् ॥ एतयुयं भवंतो मातृजा भवत पितृजाः श्रामण्यो वा
स्वराप इष्टोपचारकायकाः कृतकराः पुण्यकरा इहलोके परलोके ऽवशेषु भयदर्शिनो दानानि ददन्त पुण्यानि कुरुन्त
उपवासमुपवसन्त शीलं समादाय वर्तन्ते ॥ तत्कस्य हेतोर्दानं हि खलु भवंतो दत्त्वा आद्यो भवन्ति महाधनो महाभोगः

५

प्रभूतसत्त्वश्चापत्तेयः प्रभूतद्विराण रूपमणिमुक्तादिरत्नसंनिश्चयः प्रभूतदास कर्मकरपौरुषेयः प्रभूतमित्रा मासजाति
सात्वोहितः शीलं पुनरासेवितं बहुकुलीकृतं प्राधान्येन स्वर्गोपपत्तये संवर्तते ॥ तत्रात्यंतरेण दानेन च शीलेन च सुगतौ
मनुष्यदुर्भगानां सभागतायामुपपद्यते ॥ भोगसंपन्नस्ततोविशिष्टेन दानेन शीलेन मनुष्यसुभगानां सभागतायामुपपद्यते
महाभोगसंपन्नस्ततोविशिष्टेन चातु महाराजिकानां देवानां सभागतायामुपपद्यते ॥ ततोविशिष्टतरेण चत्वारो महा
राजानश्चातुर्महाराजकायिकानां राज्यैश्वर्याधिपत्यं कारयन्ति । ततोविशिष्टतरेण त्रयविंशानां देवानां सभागतायामुपप
द्यते ॥ ततोविशिष्टतरेण शक्रो देवेन्द्रो देवानां त्रयविंशानां राज्यैश्वर्याधिपत्यं कारयति ॥ ततोविशिष्टतरेण यामानुषि
तानिर्माणरति परनिर्मितवशवर्तिषु देवेषूपपद्यते ॥ ततोविशिष्टतरेण सुयामनुषिता सुनिर्मितवशवर्तिनो देवपु
त्राः पुत्र्येकं यामनुषितनिर्माणरति परनिर्मितवशवर्तिनां देवानां राज्यैश्वर्याधिपत्यं कारयन्ति ॥ ततोविशिष्टतरेण या
वदकनिष्ठेषूपपद्यन्ते ॥ येषांच धनं नास्ति तेभ्योऽहं धनं ददामि तेन तद्वनजातं ममान्निकां कृत्वा दानानि ददनु

पुण्यानि कुर्वन्तु आत्मानं च सुखेन प्रीतयन्तु मातापितरौ पुत्र दार दासिदासकर्मकर पौरुषेयमित्रामात्यसालोहितं च ये सत्वा
 परप्राणहताः परप्राणोपराधेन जीविकां कल्पयन्ति ते तस्मात्पापकर्मणाः प्रतिविरमन्तु अहंतेषां यावदाज्ञं धनमनुपयच्छामि
 येन । जीविकां कल्पयिष्यन्ति दानानि च दास्यन्ति पुण्यानि च करिष्यन्तीति ॥ अथ बोधिसत्त्वस्तस्यां वेलायां मिमांसां गतामभा
 यत ॥ दाता विशारदो लोके भोगवान् वीतमत्सरः ॥ यशश्ची भवति श्रीमान् सुगतौ चोपपद्यते ॥ दीर्घायुवतवान् शौरी
 वर्णवान् कांतदर्शनः ॥ प्रियो भवति लोकानां मौपजीवाश्च जायते ॥ लाभो भवति दिव्यानां मानुष्यानां तथैव च ॥ रूप
 शब्दरसस्पर्शगंधानामपुयत्नतः ॥ अनाद्यैश्च धनश्चैव सुखी नित्यं प्रजायते ॥ प्रतिभानेन संपन्नो नित्यं त्यागपरायणः
 यशस्यः शीतवांश्चैव नित्यं सद्भिश्च सेव्यते ॥ विप्रसन्नमुखो नृत्यो वदनं सुखमीक्षते ॥ विश्वासो तरदेवानां प्रामोद्यजन
 नोभृशं ॥ साधकः स्वर्गमार्गिणः मानंदबहुलस्सदा ॥ प्रियो देवमनुष्याणां सुगतीनां च प्ररकः ॥ लाभो भवति दीर्घायु
 यशश्ची ववि सारदः ॥ रक्षन्ति पुण्यतापेन समनुष्या मुदान्विताः ॥ प्रतिप्रामोद्यजातश्च नित्यं स्वर्गपरायणः ॥ तस्माद्दानं

सदादेयं भोगमिच्छन्ति चेच्छुता ॥ सेवितव्यं तथा शीलं विपुलं स्वर्गमिच्छता इति ॥ ततो बोधिसत्त्व स्तेजनकायं धर्मया कथया सं
दर्शय समादाय समुत्पद्य संप्रहस्यो त्थाया सनात्सुकांतः ॥ अथ चत्वारो लोकपालास्तस्य विनयाः ॥ वार त्रिमिमं लोकं पुत्र्यवे
क्षमाणा अनुपूर्वेन सांकेतनगरमनुप्राप्ता यावन्नगरस्योपरिष्ठात् न शक्नुवन्ति गंतुं ते संलक्षयन्ति ॥ को हेतुः कः प्रत्येयः ॥
नास्माकं गच्छति र्था हतेति ॥ तेऽधस्ताच्च लोकयितुं मालेधाः । यावत्पश्यन्ति बोधिसत्त्वस्यानुभावेन । ततस्ते परम
विश्रमयमागम्य तत एव प्रतिनिवर्त्य येन देवास्त्रयस्त्रिंशास्ते नोपसंक्रांता उपसंक्रम्य देवानां त्रयस्त्रिंशानां सेंद्रोपेक्षा
णां सुधर्मायां देवसभायां संनिषर्णानां सन्निपतिता मेतमर्थं विस्तरेणारोचयामासुः ॥ भृशुत युयं मार्था इह वयं चत्वा
रो लोकपालाः सर्वमिमं लोकमन्वाहित्रा अनुपूर्वेण सांकेतस्य नगरस्योपरिष्ठात् संप्रस्थिताः न शक्नुमा गंतुं ते वयं पुत्र्यवे
क्षमाणाः पश्यामो । मणिचूडं नाम राजानं सांतः पूर कुमारं त्यभटबलागु नैगमजनपदमत्यर्थं दानशीलतरं स्वर्गं वि
शोधयंत मिति ॥ हिमार्वा दिव्यकाय अभिवर्द्धयिष्यन्ति आसुराकायाः परिहास्यन्तीति ॥ अथ खलु शक्रो देवानां मिंद्रो व

मणि

७

लोकपालानां वचनं श्रुत्वा प्रीतिप्राप्तो यजातः ॥ तस्यां वेलायां गाथा भाष्यते स्म ॥ दानंददत्तयं राजा सत्वेभ्यः कृपयान्वितः ॥ दानेष्वेव सदा
सत्त्वान् सन्निपोजयति प्रभुः ॥ कायेन संवृतीधीमान् वचसामनसा तथा ॥ धर्मात्मा शीलसम्यक् सत्यवादी जितेंद्रियः ॥ कारुण्यं प
रमं कृत्वा सत्त्वान् शीलविधौ भुजे ॥ प्रतिस्थापयति क्षिपुं स्वर्गमोक्षपरायणो ॥ अनेन कुशलेनायं कर्मणा करुणात्मकः ॥ कतमदेव
राज्यं वै आकर्षयति महामतिरिति ॥ अथ तस्मिन् तरे तस्यां देवपक्षदि उदारोऽवभासः । प्रादुर्भूतोऽयं दृष्ट्वा शक्रो देवानामिंद्रो दे
वास्त्रायस्त्रिंशाश्चत्वारश्च महाराजा लोकपालां यशस्विन आमंत्रयते स्म । तावद्युयं माया उत्थाया सनेभ्यो माविक्रामत यावत् सा
स्यामः किं विकारो य उदारो वभासो भविष्यति किमनुसंशा इति ॥ अथ तस्यां पक्षदि महाब्रह्मा सहसैव प्रादुर्भूतः ॥ अथ ब्रह्मा
सहापतिः शक्रं देवानामिंद्रं आमंत्रयते स्म ॥ कौशिक किं न पश्यसि मणिचूड राजानं कारुणिकं सर्वसत्त्वानामर्थे बोधिपथमा
रूढं बोधिसंभार पूरणाय तु द्रुतं तत्कौशिक सुव्याभिरस्य साहायं कल्पयितव्यमित्युक्त्वा ब्रह्मा सहापतिस्तत्रैवात्तर्हितः ॥ तच्छ्रु
त्वा शक्रो देवेन्द्र परं विश्रमय मुपगतः ॥ प्रीतिप्राप्तो यजातो विहरति स्म ॥ अथ बोधिसत्त्वो तस्यामेव रात्रौ चिंतयामास ॥ यन्नहं

भवभूतिं ऋषिमुद्दिश्य महायज्ञं यजेयमिति ॥ अथ वोधिसत्त्वो पुभातायां रजन्वां ब्राह्मणां पुरोहितं ब्रह्मरथं नाम शोडित्य गोत्रं
दूतेनाऽदूय कथयति यत्नवत्तूपाध्यायानीया इच्छाम्यहं निगडं महायज्ञं यच्छुमिति । सकथयति देवशोभनमेवं कथयतामिति
ततो राज्ञाऽमात्यानामाज्ञादत्ता ॥ भवंतो हं निगडं महायज्ञं यच्छुमिच्छामि । यद्युष्माभिर्मम यज्ञार्थं सर्वोपकरणानि समुदाने
तव्यानीति ॥ इत्येवं देवेभ्य मात्या वोधिसत्वाय प्रतिश्रुत्य सर्वोपकरणानि समुदाने तु मारब्धाः ॥ अथ तस्मिन्नेव दिवसे पंच ब्राह्मणा
वोधिसत्त्वमुपसंकम्य याचितुं प्रवृत्ताः ॥ तेषामेकोऽब्रवीत् अस्ति मे दुहिता प्रदेता प्रदेया हरिद्रश्वाहं तर्हसि मे धनं दातुं तस्याऽऽशा
हं कुर्यामिति ॥ द्वितीय उवाच ॥ देवकृपणोऽहं व्याधितोऽनाथश्च तदर्हसि मे औषधं मूल्यं धनं दातुमिति ॥ तृतीयोऽब्रवीत् ॥ देव
पुत्रदारं मे धनिकैरुप रूढं तिष्ठति तदर्हसि तद्धनं नः आणामोचयितुमिति ॥ चतुर्थः कथयति ॥ मम भार्या मम सहधर्मचारि
णी चौरैरुपहृता तदर्हसि ते तस्याः परिमोचनार्थं धनं प्रदातुमिति ॥ पंचमः कथयति ॥ देवाह मस्मिं जीर्णो वृद्धो महश्च
कः परपणोयस्तदर्हसि मम जीविकार्थं धनं दातुमिति ॥ अथ वोधिसत्त्वस्ते ब्राह्मणौ रेवं करुणादि न विलंबितैरक्षरैरुच्य

मणि
८

मानः ॥ कारुण्यदा कम्पितवाक्यो परुष्यमान गर्गड हृदकण्ठोऽश्रे पर्याकुलैश्वरो रोदितुं प्रवृत्तः ॥ ततस्ते ब्राह्मणा विद्यादमापन्ना-
बोधिसत्त्वमुचुः ॥ कस्मात्त्वं देवास्माभिर्यचितो रोदिषीति ॥ बोधिसत्त्वः प्राह ॥ महाब्राह्मणा ईदृशोऽहं मन्दभाग्यो निष्कुरो निष्कारुणिकः
रूपणो दुरासदश्च यन्मपि याचनका अविश्रद्धा भवंति सभयाश्च परोपरुद्ध मारोचयन्त इति ॥ एतमर्थमहं रोदिमि ॥ अपि तु
ब्राह्मणाऽयं मम मनोरथोऽहो वत मे याचनका विश्वस्ताः समापन्नाः । स्वगृहादिव धनजातं गृहीत्वा गच्छेयु रिति ॥ ततस्ते ब्राह्मणा
बोधिसत्त्वस्येदमेवरूपं वचने श्रुत्वा परं विश्रम्य मुपागताः ॥ बोधिसत्त्वेनापि कारुण्यं त्वाथ नाधिकेन धनसंतर्प्य विसर्जिताः ॥
ततोऽमात्याः पुरोहितेन सार्द्धं शास्त्रपरिदृष्टेन विधिना पूर्वेषां नगरस्य महायज्ञवाटे मापयित्वा यज्ञोपकरणानि समुदानीय ॥
प्रभूतं च खादनीयं भोजनीयं दानार्थं तथा प्रभूतं धन धान्य हिरण्य सुवर्णं हस्त्यश्च रथयान शयनाशयनासन वस्त्रालंकारादि-
कं समुदानीय बोधिसत्त्वमुपसंक्रम्येवमुचुः ॥ यत्स्वत्तु देव यो नीयाः ॥ सर्वाणि यज्ञोपकरणानि समुदानीता प्रभूतं खादनीयं
भोजनीयं धन धान्य हिरण्य सुवर्णं हस्त्यश्च रथयानासन वस्त्रालंकारादिकं समुदानीतं ॥ नानातीर्थिकश्च मणा ब्राह्मणा परि

ब्राजकाः सन्निपतिता महायज्ञं प्रति अनुभवितुं । वहवो दीनानाथ कृपया वनीपका विभवार्थं समागताः कुरु राज दुष्य सह
प्रभृतयो राजान उपनिमंत्रितका वहवोभिगता अन्यश्च महाजनकाय स्सन्निपतिताः ॥ कालश्रदानीं देवस्य यज्ञवाटं गंतु मि
त्यर्थं बोधिसत्वः कुरुणाया संचोद्यमान हृदयः सांतः कुमारान् भट वलायी महायज्ञवाटं गत्वा सिंहासने निषद्य तं जन
कायमुवाच । इमां भवन्तो दशकुशलान् कर्मपथान् यजहीता ॥ तत्कस्य हेतोरेभिर्भवन्तः समानैः समाचरितैः कायस्य
भेदात्परमणा पाय दुर्गतिविनिपातं नरकेषूपपश्यन्ते । तत्र चोपपन्ना महत्सुख दुःखदो मनस्यं प्रत्यनुभवन्ति । तस्मादह
मेवं वदामि । इमां भवन्तो दशकुशलान् कर्मपथान् समादाय वर्तन्ध्वमिति ॥ अधिमात्र तरेस्तु कुशलैः कर्मपथै रासवितै
भावितै बहुलीकृतैः सर्वदुःखक्षयं निवारणं मनुष्यानुवन्ति ॥ अस्मै महाजनकाय इमामेव रूपां धर्मदेशनां भुत्वा संसार
दुश्चिन्तो निर्वीरो गुणदर्शी संवृत्तः ॥ अथ बोधिसत्वः स्तस्याः पर्वद एवं संततिं प्रतिपालनं कृत्वा पुनः कथयति ॥ अहमस्मि
भवन्तो निर्गडमहायज्ञं यक्षुमिच्छामि ॥ यद्युष्माभि मम यज्ञस्य सफलतां कर्तुं कामे रनुकंपा परः सरैर्मनोभिस्सत्कृत्येमां

मणि
५

दक्षिणां प्रगृहीतु मनुगृहः कार्य इत्युक्त्वा बोधिसत्वः पद्मावत्या देव्या सार्धं यज्ञदीक्षा प्रविश्य निगडं महायज्ञमनाहत द्वारं य
धुमारब्धः । नचतस्मिन्महायज्ञे घ्राणीया तते ॥ दासीदासकर्मकरपौरुषेयमानमनस्कमचिरात् यज्ञपरिकर्मकरेति ॥
सर्वेभ्यश्च समागतेभ्यो यथाभिलषिता दानानि दीयन्ते न कश्चिदपरिपूर्णा मनोरथो गच्छति तंच महाजनकायं गच्छन्तमनु
गच्छन्तंच दृष्ट्वा बोधिसत्वः प्रीतिपामो यजातः संलक्षयति सफलो मे भोगा अयं महाजनकायः सफलं मे राज्यैश्वर्याधिपत्यं सफ
लं जीवितमिति ॥ अथ विंशतितमे दिवसे संप्राप्ते सूर्यस्यात्युद्गमनकाले समये शक्रो देवेन्द्रो बोधिसत्त्वो स्पृमीमासनार्थं
आहुतिरभिवर्जिता महतो यज्ञाग्निस्कंधा द्वेदीमध्यात् ॥ सहसैव मग्निस्कंधः स्वतेजसा मभिभूय पुज्वलितजटा कलापं विरु
तकरचनयनं कलालवदनं घोरविदारितमुखं विनिर्गतजिह्वं रौद्रराक्षसमभितिर्भाय महभैरव अट्टदृहासमुत्थितं ॥
अथ समहाजनकायस्तंतथा भयानकं दृष्ट्वा संव्रस्तस्समंत्रादिदुतः ॥ ततो राक्षसः कूटं जलिपुटः करुणादीनविलंबि
तैरक्षरैर्बोधिसत्वमुवाच ॥ महाराज त्वंहि सर्वप्रदः ख्यातः सांकेते महानगरे महान् ॥ ततोऽश्वत्थामहं याचे यज्ञस्मिं व

५

रदक्षिणां ॥ क्षुत्पिपाशाः तुरोडुःखी भुमा म्याहारकांक्षया ॥ अलब्धा वाहमाहारं दुःखां विन्दामि वेदनां ॥ अश्वत्थः परतो रक्ष्ये
ह्याहारमिति दुःखितः ॥ विचरामि महीं कृत्स्ना दीनो भग्न परक्रमः ॥ बहु वर्षां त्ययेचापि क्षुत्पिपासाभिपीडितः ॥ शब्दमप्य
नृपानस्य नलभे दर्शनं कुतः ॥ तत्रायस्व महाभाग त्वं मां कारुणिकः पुभोः ॥ शीघ्रमाहारदानेन तीव्र दुःखाभि ताडितं ॥ इति
अथ वीधिसत्त्वराक्षसस्यान्निकादिदेमेवरूपं वाक्यमाहारं श्रुत्वा कृपाचिन्त हृदयः तं राक्षसमाश्वासयन्नुवाच ॥ माभै वीव
त्स माभै वी अहमिदानीं त्वां यथाभिलषितेना हरेण यावदाप्तं संतर्पयिष्यामि इत्युक्त्वा पौरुषेयानामंत्रयते ॥ शीघ्रभ
वंतोऽस्मै राक्षसाय यथाभिलषितं खादनीयं यावदाप्तं मनुष्यदत्तेति ॥ ततः पौरुषे ये वीधिसत्त्वस्य वचः प्रतिश्रुत्य
त्वरितं २ तस्य पुरस्तात् खादनीयं भोजनीयस्य महान्नाशि व्यवस्थापितः ॥ ततो राक्षसकथयति महाराज नाहमेवं
विधमहारमाहरामि ॥ किंतु सशोहनमांसरुधिरभक्षो हं तद्यदि कारुणिको भवान् दृढप्रतिज्ञं सत्यवादी चः ॥ ततः शी
घ्रं वुभुक्षितं पिपासितं च मांसो वृभिर्मांसरुधिरैः संतर्पय तथा हित्वा ममायमाहारश्च प्रतिज्ञातो न त्वद्विधा कारुणि

मणि
१०

का महात्मानो मृषावाचं भाषन्त । शत्रोवमुक्ते बोधिसत्त्वः कारुणादाकंपितहृदयः संलक्षयति ॥ हाकष्टं परमसंकटमहमिदानीं प्रवि-
ष्टः ॥ कथमत्र मया प्रतिपन्नं प्रत्यग्रानो मांसरुधिराणां विना प्राणिवधेन नास्ति संभवो ॥ सचावमाहारः प्रतिज्ञातो नचाहं कुंत-
पिपीलिकानामपि प्राणिनां प्रघाटयितुं उत्सहे । सर्वथा दानपारमियाः परिपूरणार्थं स्वानि मांसरुधिराण्यस्यै राक्षसाय दा-
स्यामीति ॥ अथ राक्षसवेशधारी शक्रो देवं द्रुः कथयति ॥ हं भो पार्थिव किंचिन्तापरस्तिष्ठसि अतीव क्षुधितो ॥ हं अलं विलं-
बनेति ॥ बोधिसत्त्वो वाच ॥ वत्स तव यादृश आहारो न हि शक्यते विना परहिंसया संपादयितुं । अहंच प्राणिवधा त्यतिविरतो
नच कश्चिन्निवेशनं न राशोगतपूर्वाः ॥ तस्मादहं स्वशरीरादात्मानमादाय मांसरुधिराणि प्रत्यग्राणि दास्यामीति मुहूर्तं
चिंतितवान् ॥ राक्षसः प्राह ॥ महाराज क्षुधार्तेन त्वं मया याचितो यज्ञदीक्षितो नादृत्य दारश्च ते निर्गडो महायज्ञो वर्तते ॥ त्व-
याचममप्रतिज्ञातं यथाभिलषितं नाहारं दास्यामीति ॥ तत्किं मया चिंतया यदित्वं सत्यं प्रतिहतज्ञः ॥ यथा वा तथा वा यतो
मे स यो हतमांसरुधिराणि शीघ्रं प्रतिदूयावत्क्षुधा परिपीडितः कालं न करोमीति ॥ रुक्ममुक्ते बोधिसत्त्वो बोधौ मनः प्र-

१०

शिष्याय अचिराद्गतो पूष्णिकायो अयमनुत्तराया सम्यक्त्वं बोधे संभारभावं गमिष्यतीत्यनुविचिंत्य तस्मिं राक्षसे मैत्री करु
 णां चोत्पाद्य धैर्यवरमुदितां तं राक्षसं समाश्वासयन्नुवाच ॥ मा भो धैर्यवत्स निराशकं भुक्त्वा मांसं यथेप्सितं प्रत्यगं वापि रु
 धिरं मम त्वं पिव तृप्तिः ॥ अश्रत्वा तर्पयिष्यामि स्वैरहं मांसं शोणितं तैः ॥ तैः अतृप्तपूर्वमचिरात्संरुद्धो भव पूर्वकः ॥ अ
 श्रत्वा यासु मित्रेण संयुक्तः सुचिरादहं ॥ दानपारंप्रयास्यामि सर्वबुद्धिनिषेवितं ॥ अश्राहं पूतिकूर्मादिनाशांतात्कडेव
 रात् ॥ भवेतं मित्रमासाद्य सारमुद्धर्तुमुद्यतः ॥ अश्रुनिर्हतदेहं त्वां स्वमांसरुधिरेरहं ॥ उष्णावद्रिः करिष्यामि सर्वज्ञज्ञान
 काक्षया ॥ अश्रमांसानि दास्यामि द्वित्वाद्वित्वास्वदेहतः ॥ अचिरात्त्वर्त्तते भद्रं भवत्वं विगतज्वरः ॥ अथावश्यं तु मे हृष्टा दे
 वगंधर्वदानवाः ॥ सत्त्वार्थे निधने यान्तं बोधिपुणावचेतसः ॥ अश्रुबोधिसत्त्वसमीपस्थां सत्त्वनिर्मेक्षकाक्षया मांसं शोणितदा
 नेन करिष्यामि सुदुर्लभां ॥ अश्रमूढि करिष्यामि पादम्मारस्य हर्षयत् ॥ मोक्षकामं जगत्कृष्णं संत्यज्य मांसं शोणितं ॥ इत्ये
 वं बोधिसत्त्वस्य भाष्यमानस्य धीमतः ॥ प्रचचार महीरुक्त्वा नौ दिवा भसिबोपुरा ॥ ससुरा सुगंधर्वाः तथैव व्योम्नि संस्थिताः ॥

=चतुर्मासितेभ्यः

श्रुत्वा तमद्भुतं दानं विशमयं परमं ययुः ॥ अथ बोधिसत्त्वोऽन्यतमं कुशलं पुरुषमा मंत्रयते ॥ सहित्वं सौम्य मम गात्रे विस्तीर्णो रु-
धिरवाहिनी वशिलां विमुंच । यदहं चिरकारं तृषार्दित मेनं राक्षसं तर्पयिष्यामि ॥ मां सान्निच शरीरा दुत्कृत्वा स्मै प्रयच्छ उभ-
क्षामस्य विनेष्यामीत्येव मुक्त स्तीवुदुःखाभ्याहतोऽश्रुपर्णो कुलेश्वराः कृतांजलिपुटो बोधिसत्त्वस्य पादयोनिपत्य कथयति
। प्रसीद देव नार्हस्येनं कर्तुं नाह मुत्सहे देवस्य काये शस्त्रं निपातयितुं ॥ यदि वाहं करुणात्मक वत्सलस्या नेक गुणा स-
मुदितस्य काये शस्त्रं निपातयिष्यामि नियतमहं सहैव शस्त्रेण नरकौपतिष्यामीति ॥ कुशला भवन्ति बोधिसत्त्वा स्तेषु-
शित्यस्थानेषु कर्मस्थानेषु ततो बोधिसत्त्वः स्वयमेव तीक्षांशस्त्रं गृहीत्वा ललाटदेशात् सशिरां मोक्षुकामः शस्त्रमोकारयामा-
स ॥ अथ ब्राह्मणपुत्रो देवीचं पश्चावती अंत पूरगाणा परिहृता अन्यश्च महाजनकायः साश्रुर्द्विर्नव दन तीवुदुःखाभ्याहतो
बोधिसत्त्वस्य पादयोर्निपत्य निवारय नुवाच ॥ देवायं राक्षसो सद्य विघातं कर्तुमागतः ॥ श्रुयते हि सर्वेषामपि राक्षसा य-
ज्ञविध्वंसितवंत इति तत्प्रसीद देव मा साहसं कुरु मस्मान्यश्चावतीं सपुत्रां परित्यज्य मादीनाम् कृपणा वशीपक याचन का

रनाथान् ऊरुमास्यांचोकवन्हौपातय ॥ अपिच देवायं जनकायस्त्वया पुत्रवत्परि पारितः । त्वद्वियोगा न्महदुःखदौर्मनस्यं
प्रतिवदयते याचनकानां चाशा विधातो भविष्यति । त्वद्वियोगदग्धातिच पश्चावती प्रमुखा न्यन्तः पुराणि ते संप्रयास्यंति तस्मा
द्देवैनं राक्षसं मानुष्येनैवा हारेण संतर्पयेति ॥ बोधिसत्वो कथयति । अलमलं भद्रयुष्माकं शोकेन सुचिरमपि हि प्रियसंप्र
योगो भूत्वा वरापत्ते चोते वियोगवसानो भविष्यतीत्येव लोकस्वभावोपिच मेऽनुत्तरज्ञानाधिगमाय प्रविष्ट दीक्षस्य नाहति
भवंतो दानपारमितायानंतरायं कर्तुं ॥ तत्कस्य हेतोः ॥ यस्मान्न विदानपारमितया नुत्तरासंम्यक्तं बोधिः प्राप्यते । दानपार
मिताच्च न विना स्वगात्रादिदानैः परिपूर्यते तस्मान्नोहन्ति भवंतो मम दानपारमिताया अन्तरायं कर्तुं मित्युक्ता बोधिसत्व
स्तं महाजनकायं समाश्वास्य स्वयमेव ललाटदेशात् सिरामुक्ता तं राक्षसं प्रियमिवैकपुत्रवत् करुणायमान उवाच ॥ एहि व
त्स मनोरथं मे परिपूरय प्रतिघ्ने दक्षिणां पिवरुधिरं यावदाप्तं नित्येव मुक्ते सराक्षसवेशधारी शक्रो देवेंद्र उभाभ्यां मुखेऽ
अंजलिं कृत्वा तद्बोधिसत्वस्य रुधिरं समुध्यायीमानं दर्शयामास ॥ अथ समहाजनकायं तां बोधिसत्वस्य रुधिरधारां ल

लाटात्रिच्छुम्भराक्षसस्यमुखे निपतंती दृष्ट्वा हाकष्ट देवाराक्षसेन भक्षित इतिविदित्वा विक्रोद्युमारब्धः ॥ बोधिसत्त्वो पिरुधि
रधारां प्रतनुभवन्तीमालोक्य परं दोमनस्यमुपगतः ॥ अथशक्रो देवेन्द्रस्य भावमाज्ञाय प्रकाशयितुकाम उवाच ॥ महाराज मा
हैव ते विप्रतिसारो भूदिति ॥ बोधिसत्त्वकथयति । वत्समेकश्चि विप्रतिसारो अपि तु तव तीव्र तृषातुरस्यानुपशांतायामियं
मेरुधिरधारा प्रतनुभूता तं माहैव मेयाचनकोऽपरिपूर्णमनोरथो भविष्यतीत्यनु विचिन्तयन्नहं तूष्णीन्दुर्ममास्थित इति ॥ एवं
मुक्ते शक्रो देवेन्द्रो तर्गतं ॥ पुहयन् परं विस्मयमुपगतो मुहूर्त्तरुधिरं पिवंतमिवात्मानं दर्शयित्वा बोधिसत्त्वमुवाच ॥ भो पार्थिव
विगता मेऽपि पासा अलं रुधिरैरा मांसमिदानीं पुयच्छेति ॥ ततो बोधिसत्त्वो प्रमुदितहृदय त्वरितं त्वरितं रुधिरधारां निगृ
ह्य शस्त्रमादायाभिबर्द्धमान कारुण्य स्सरुधिरमेदो वसानि स्वशरीरान्मांसानुत्कृत्यात्कृत्य स्वहस्तेन तस्मै राक्षसाय ददा
ति स्म ॥ शक्रोऽपि देवेन्द्र स्तानि स्वमुखे प्रक्षिप्य मांसानि भक्षयंति ॥ तथा तथा बोधिसत्त्वः रूपनोऽयं तपस्वी मया सुचिरात्
संतर्पित इति विदित्वा परासीति मन्युभवन् भयस्यामात्रया मांसान्युत्कृत्योत्कृत्य तस्य राक्षसस्योपदर्शयन्नुवाच ॥ इदं सरुधिर

मांसमिदं समेदमिदं सुकुमारं ममानुग्रहार्थं गृहीत्वा परिभुक्षेति शक्रो देवानामिंदो वुभुक्षार्तश्च नामभूत्वा त्वरितं २ तानि
 मांसानि दत्तानि भक्षमानानि दर्शयति स्म ॥ बोधिसत्त्वोऽपि प्रीत्या समापूर्यमाणः हृदयं उरो वाहु रूपाभ्यं जंघ्या मांसमुत्कृत्य त्व
 हस्तेन प्रयच्छति स्म ॥ ततो बोधिसत्त्वो तीव्रवेदनाभ्याहतो धैर्यमालम्ब्य दत्तेषु दत्ताधाय त्वहृदयं संस्थापयन्नुवाच ॥ चिरं त्व
 या यच्छृदयाभिवांक्षितं कदा त्वगसूक्मांसवसास्थिमज्जं भिहितं प्रकुर्यामिह देहिनां सदैव वेक्षमाणाः खलु बोधिसत्त्वमुत्त
 मं ॥ अयं सकालः समुपस्थितोऽयमा मेशरीरं त्वरितं परित्यज ॥ शुधापरितं कृपणं निशाचरं करोमि यावत्पिशितैर्गंतव्यं ॥
 अपिच ॥ भो हृदया हृत्स्वं जेत्यरिजानु मुद्यतस्याय ततश्च मे प्रेक्ष्य लोकमनालोकं कर्तुं धैः समुत्तमं ॥ इत्युक्त्वा बोधिसत्त्वः प्रग
 लितमांसं स्नायु रुधिरशरीरं स्तीव्रवेदनाभ्याहतो मूर्छितः ॥ तस्य महाजनकायस्य हृदयात्पाकं पयत् सहसैव पृथिव्यां निप
 तित ॥ अथ पद्मावती देवी तथा तिपतितं बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा तीव्रदुःखार्ता उत्थाय मान हृदयेव प्रकीर्णा केशी उरस्ताडयंति स
 हसैव बोधिसत्त्वस्य शरीरं परिस्वह्य परमदुःखितां प्रयातो सिहा प्रसीद देव विनिवर्तस्व ननु ते मम पि नुर्भवभूतेः प्रतिज्ञा

त्वया पां

पितरि पां

तं नाहंपश्चावतीं परित्यज्यामीति । साहंतिरपराधात्त्वयानाथ परित्यक्ता ॥ हाहतास्मि महाभाग मंदभागा सुदुःखिता ॥ आन्तर्हिता
हताभ्रं न दात्वयानाथ विनाकृता ॥ सीदंति मम गात्राणि दिशो न प्रतिभ्रंति मे ॥ दृष्टिर्भ्रमति मे नाथ हृदयं च चाविशसीदसि ॥ न स्थि-
ता न विषर्गमिहं भ्रमंती शयितापि वा ॥ जायती वा न स्वप्नान् लभते दुःखिता कृति ॥ कुगच्छामि निषीदामि वसुधां प्रविशामि किं ॥ अ-
ग्निस्त्रिंशप्रदीपं वा सलिलं वा विशाम्यहं ॥ तमोऽधकारं भवती दमय सुतीव्र शोकात्तलुंगुठिताया ॥ प्रपातवज्रापि जगत्समस्तं दु-
क्ष्यामि ने देव विना त्वया च ॥ हे देव कुगंतस्त्वं मा मनाथां भृश दुःखितां ॥ सत्यं कृपणो दीनां भर्तृदर्शनलासतां ॥ भवभूते प्रति-
ज्ञातं पि नु मेऽपि त्वयानर्था ॥ न त्यज्यामि सुता त्रेह मिति तद्विषयं कथं ॥ प्रह्लादय महाबाहो वाचा त्वे हृदयं मम ॥ दृष्टिं च दयितां म-
ह्यं प्रेरयंस्त्वमृतोपमां ॥ तस्य सीदति वर्तस्व वंधुहीनां प्रियां सदा ॥ पश्चावतीं मनोरथां त्वं कुविहाय गमिष्यसि ॥ अथावश्यं त्व-
याधीरं गंतव्यमिति निश्चितं ॥ पा दशुषिकां देवीं दासीन परमामपि ॥ त्वत्प्रियार्थं प्रविश्यामि प्रयास्यामि सह त्वया ॥ इत्येव
मन्यथा च सुबहुविलेपं पश्चावतीं देवीं दृष्ट्वा समहाजनका यो भूयस्य मात्रया शोकाभ्याहत आर्तस्वरं विजोषुमारब्धः ॥ ततो-

बोधिसत्वः संज्ञाप्रतिलभ्य प्रतिविबुद्ध स्तीवामरणांतिकीं वेदनां वीर्यवलेन प्रतिसंख्या नवलेनाभिभूय छिन्नत्वग्मांससस्ता
पुशिरोजालौ रुधिरैरावशरता सहसेवमुत्थाय तं राक्षसमुवाच ॥ भोगुह्य क दत्तानितव मया कृत्य स्वमांसानि न च तव नृपि
जात तदिदानीमहं ते सकलमेव शरीरं ददामि दानपारमिता परिपूरणार्थं साधु मे गृह्णोत्युक्ता बोधिसत्वेन राक्षसवेसधा
री शक्र उभाभ्यां पाणिभ्यां बोधिसत्व शरीरं गृहीत्वा भक्षयितुकाम इव नामभूत्वा समाकारयामास ॥ ततो बोधिसत्वः प्रीत्या समा
पूर्यमाणो हृदयोवाच ॥ तेन त्वं वत्स जीवत एव ॥ स्थि वा ॥ स्थि मज्जानं वा पृष्ठं वा हृदय मांसं मे दोमस्तिष्ठं वा शीघ्रं भक्षय यद
हं दृष्ट्वा दानवतमां दृष्ट्वा यिष्यामि सफलानि मे मांस रुधिराणि संवृत्तानि जीवितं चेति ॥ प्रातिप्राप्नोय मुत्यादयिष्यामि चित्तं
च प्राप्तादयिष्यामि एवं मे शयं दक्षिणा विस्तीर्णा भविष्यति ॥ अनुत्तरा च मे संम्यक्संबोधिं स्समीपे भविष्यति मृतस्य तु मे सर्व
मेत दुर्लभमिति ॥ अत्रांतरे गगनतलगतानि विस्मया वर्जितहृदयाभि हाहाकारो मुक्तः ॥ अथ शक्रो देवेन्द्रो बोधिसत्वस्येमां
रूपां स्वशरीरे निःसंगपरित्यागितां विदित्वा परं विस्मयमुपगतो यक्षवेशमन्तर्द्ध्य स्वरूपेणावस्थितो ॥ अग्निमध्यादुत्थाय बो

मणि
१४

धिसत्त्वमुवाच ॥ महाराज शक्रास्मिंदेवेन्द्रो नाहं राक्षसस्तत्साधु मे कथय कर्मभिस्तु मिदृशो रहो मुदुष्करेण व्यवसायेन च किं
प्राथयस इति बोधिसत्त्वकथयति । न कौशिका ह मनेन स्वशरीरदानेन शक्रत्वं प्राथये न मारत्वं न वत्सत्वं न स्वर्गोत्पत्तिं न च क्व
र्त्तिराज्यं नान्यं मानुषराज्यं मपि त्वनेना ३ नुत्तरासंम्यक्संबोधिमभिसंबुद्ध्या तीर्णान्नात्वा नारयं ममुक्तामोचयेयमनास्वस्ताना
श्वासयेयमपरिनिर्मुक्तां परिर्वीपयेयमित्येतदहंप्राथये इत्येवमुक्ते शक्रो देवेन्द्रः परमविस्मयमुपगतस्संलक्षयति । नार्हस्य
ये महात्मा चिरमिमं परिक्लेशमनुभवितुं । तत्कोऽसावुपायः । स्यादेनास्य यथा पौराणं शरीरं दास्यादिति ॥ तस्यैवं चिंतयेत्
सुतदभवत् ॥ यत्त्वहमस्य सशोवलाभिः संजीवनीभिः शैलधिभिः कार्यं जीवितं च संध्याय सत्याधिष्ठानं कारयेयमेव मस्य पौ
राणं शरीरं भविष्यति ॥ अतिविपुलं चास्य यश इत्येवमनुविचिंत्य शक्रो देवेन्द्रो बोधिसत्त्वस्य शरीरं सशोवलाभिः संजीवनीभिः
ओषधीभिः पूर्य बोधिसत्त्वमुवाच ॥ महाराज माहैव तेशरीरं त्यज्यामीति वा परित्यजितो वा परित्याज्यो चाभूत् ॥ चेतसो ३
न्यथात्वं विप्रतिसारो वेति बोधिसत्त्वः कथयति । न मे कौशिक चेतसो न्यथात्वं नापि मे कश्चिद्विप्रतिसार इति ॥ शक्राह ॥ कथ

१४

मेतज्जापते इति ततो बोधिसत्त्वो मुहूर्ते तस्मीं भूत्वा नुत्तरायां सम्यक्संबोधिमनसिकृत्वा सर्वसत्त्वानुगतं मैत्रीचित्तमुपस्थाप्य
सत्त्वोपप्रायेनया तस्यां वेलायां गाथे भाषते ॥ यथास्वमांसाति ममाशकृत्वा कृपावसा बोधिपरायणास्य ॥ नाभून्मनोविप्रति
सारजातं मात्सर्यदीनत्वविवर्जितं च ॥ अनेन सत्त्वेन सहस्रनेत्रं पुण्यानुभावेन च मे शरीरं ॥ यथैव पौराणमभूत्तथैव भवं
त्विदं संपरिपूर्णा शोभा मिति ॥ अथा गाढावसान समनंतरमेव सहस्रैव बोधिसत्त्वस्य शरीरं यथा पौराण संवृत्ते ॥ अत्रांतरे
षट्चकारः पृथिवीप्रकम्पो जातः ॥ गगनतरंगतैश्चानेकैर्देवता शतसहस्रैस्तदत्युत्तं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा
प्रमुदितहृदयैः सहस्रैव हाहाकारो मुक्तः ॥ दिव्यं च विचित्रं महत्पुष्पवर्षं मुत्सृष्टं दिव्यानि च वायानि पराहताति ॥ अथ सम
हाजनकायो बोधिसत्त्वं यथा पौराण शरीरं दृष्ट्वा परमं विस्मयमुपगतः ॥ ततः शक्रो देवेंद्रो बोधिसत्त्वपरिपूर्णा शरीरं दृष्ट्वा वि
स्मयोत्स्फुट्य दृष्टिः कृतांजलिप्रदो बोधिसत्त्वं क्षमयितुमारब्धः ॥ क्षमस्व महाराज यन्मया त्वं मीमांसनाभि प्रायेन तीव्राभिः
मांसाच्छेदनाभि संयोजिताऽपि तु यदा त्वमनुत्तरां सम्यक्संबोधिं अभि संवृद्ध्या तथा तथा तदा स्मानपि समन्वाहरेथा इति बोधिस

मणि
१५

त्वः प्राह ॥ क्षांतं कौशिक एव भवतु समन्वाहरिष्यामीति ॥ अथ शक्रो देवेन्द्रोऽनेकैर्देवताशतसहस्रैः सार्धं बोधिसत्त्वमभिसंराध्य
तत्रैवान्तिर्हृतः ॥ ततो बोधिसत्त्वस्तस्मिन् यज्ञपरिसमाप्ते यज्ञावादान्निष्कुम्य प्रभूतधनधान्यहिरण्यं सुवर्णं हस्तिनोऽश्वान् र
थानानाभरणानि वस्त्रशयनासनानि ग्रामवरां कन्यकाश्च स्वतंत्रकृता कृत्वा भ्रमणवाल्मीकीभ्यो ददाति स्म ॥ तांश्च दुष्यसह पुभृति
सीमाव्रजः स्वहस्तेन विविधां दक्षिणां दापयित्वा तं योजनशतयायिमं सस्तिनागं तं च शौभत मध्वरं सुवर्णस्य शतसहस्रं व
स्त्ररथाय पुरोहितायानुपयच्छति ॥ अथ दुष्यसहो राजा पुरोहिताय तं हस्तिनागं दीयमानं दृष्ट्वा लोभाभिभूतो यश्चेष्टहस्तिना
गो ब्राह्मणाय पुरोहिताय दीयते यमेव ब्राह्मणो राजा भविष्यति ॥ यन्महं तथा कुर्यां यथा प्राप्नोति सीमां राज्ञो दीयत इति विदि
त्वा बोधिसत्त्वमुवाच ॥ देव ब्राह्मणो यमनेन हस्तिनागेन किं करिष्यति ॥ अपि राजा मेव दीयतामिति ॥ बोधिसत्त्वः प्राह ॥ महा
राजा स्यो पाध्याय स्यास्मिं गजवरेस्ति महाभिलाषमया चास्मै परित्यक्तः ॥ तं नाहमुत्सहे दत्त्वा पुनर्दानुमितुं न्ना बोधिसत्त्वस्त
स्मै पुरोहिताय तं हस्तिनागं निर्यातयामास ॥ ततो बोधिसत्त्वः पश्चाद्यत्याः देव्याः पितरं भवभूति मृषिमाहूय सादरं कृतांजलि

१५

रुवाच ॥ महर्षे यन्मया तव प्रतिज्ञातं यज्ञमहं मुद्दिश्य पश्चावतीं अगुमहिष्य दभिषिक्ता मया त्वामुद्दिश्य निर्गडो महायज्ञ इ
द्योयावत् ॥ स्वमांसात्पि मया स्मिंयज्ञे दत्तानि । तदेवं विधं महायज्ञमेतत्समुत्थितं च पुराणं सर्वमेवाहं त्वानुप्रयामि त्वं प्रामो
श मुत्पादयेति ॥ एवमुक्ते अघि पुमुदित हृदये एव मत्तु महाराजे सुक्ता बोधिसत्त्वं यथा मनोवांछिताः नुरुपाभिः स्वाशीभिः
सम्यगाशास्य सपरिवारः प्रकांतः ॥ बोधिसत्त्वोपि निर्गडयज्ञमिष्टु याचन जने यथाभिलषितैरर्थं विसर्गे संतर्प्य संपरिपूर्णा सं
कल्पो नगरं प्रविष्टकामो भूत् ॥ तेन खलु पुनः समयेन बाहीको महर्षि जीर्णो वृद्धो महत्तुको बोधिसत्त्वमुपगम्येतदवोचत् ॥ महा
राज ममोपाध्यायः काश्यपगोत्रो मारीचिर्नाम अघि हिमवत पर्वतराजे आश्रमपदे प्रतिवसत्यनेक धिगा शतपरिवारः तस्य मम
वेदाध्ययनं परिसमाप्तं । ततो मया पादयोर्निपत्याभिहितः । उपाध्याया ज्ञापयौकं ते हं गुरुदक्षिणा ददामीति सकथयति वत्स
यदित्वं भक्त्या मन्यसे । मरीचिउस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पत्नी यज्ञपूता तस्या एव च ज्येष्ठपुत्रपौत्ररुमारो युवराज एतस्मै प
रिचारकमुगं गुरुदक्षिणां प्रयच्छति । तदर्हसि देव एतां पश्चावतीं देवी पुत्रसहितां मह्यं दानुमित्यथ सर्वांस्तस्यां वेलायां

मणि
१६

गाथाभाषते ॥ परिभ्रमन्नहं कृत्स्नां पृथिवीं पृथिवीपते ॥ कांक्षमाणोः परिश्रान्तः सुचिरं गुरुदक्षिणां ॥ त्वंचकारुणिको लोके सर्व
स्मिन्वसुधातले ॥ सर्वप्रद इति श्रूयतेः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ श्रान्तश्चाहं तपस्वी च हृदो ब्रह्मणा स्वच ॥ अथ दुर्लभया धीर गुरुदक्षिणा
याभृशं ॥ तत्साधुमे महाराज प्रयच्छ रूपया सुतं ॥ पद्मावतीं च देवीं च यज्ञरतां पतिव्रता मिति ॥ एवमुक्ते बोधिसत्त्वः स्नेहव्याकु
लीकृत हृदयं चिंतयामास ॥ कथमिदानीं पद्मावती देवीं कुमारश्च मया विना जीवितं धारयिष्यतीति ॥ सर्वा चासौ पश्यदिदमेवं
रूपं वचनं श्रुत्वा तीव्र दुःखाभ्याहता किमिति स संभ्रमा संविश्या समवस्थिता ॥ ततो बोधिसत्त्वः परिमुहूर्ते तूष्णीं स्थित्वा संलक्षयति
अनुतरा हि सम्पत्संबोधिर्न पुत्रदानैर्विना अवाप्यते ॥ तस्मादास्यामि प्रियामिमां भार्य्यां पुत्रं च मे प्रियमस्मै ब्रह्मणा येनैव म
नुविचिंत्य बोधिसत्त्वः पद्मावत्या मुखं व्यवलोकयितुमारब्धः ॥ अथ पद्मावती देवी तस्येत्यंगिताकारं सुचिंत्य माशयं विदित्वा नि
यत मेव भर्तृनां पुत्रं चास्मै ब्रह्मणाय दास्यतीति निश्चयमुपगत्य पुत्रसहिता प्रियवियोगार्ता साश्रु दुर्दानं वदना बोधिसत्त्वस्य
पादयोर्निपत्योवाच ॥ देवअर्धंतु तव संकल्पा परिपूरयंता मनोरथाः परिपूरय दानपारमितां प्रयच्छ मामविकल्प मनो ॥ स्मै वा

स्वर्गाय सपुत्रकामित्यर्थः । सापर्यत्य भावत्याभर्तु मनोरथपूरा व्यवसायं भुत्वा परं विश्रमयमुपागता ॥ ततो बोधिसत्त्व बोधो
मनःप्रणिधाय दक्षिणेन पाणिना भृंगारमादाय वामेन पाणिना पद्मावतीं पुत्रसहितां गृहीत्वा तं ब्राह्मणमुवाच ॥ पत्नी-
मिमं सपुत्रं च गृह्णातां मम द्विजः ॥ क्षिप्रं चानेन संबोधिं दानेन प्राप्नुयाम्यहं ॥ इत्युक्त्वा बोधिसत्त्व स्तस्य ब्राह्मणस्य हस्ते
वरिधारां पातयामास ॥ अस्मिं चानंतरे षड्विकारः पृथ्वीकंपोजातः ॥ गगनतलगतैश्च देवतासहस्रै स्तस्य तद्भुत परि-
त्यागितां विदित्वा विस्मयपूर्णमनोभि रहो इत्यैकरवैनादो मुक्तः ॥ अथासौ बाहिको नाम ऋषिः पद्मावतीं देवीं पुत्रसहिता
मेवमाह ॥ आगच्छ परिचरतां स्वामिनो मम । इत्येवमुक्ते पद्मावतीदेवी साऽश्रु दुर्दानिवदनो प्ररुदंति प्रोवाच ॥ ब्राह्मण-
मुहूर्ते तावन्निष्ठति । यावदहं सुदुर्लभदर्शनं देवस्य मुखं व्यवलोकयाम्य पश्चिमकमिति ॥ तत सर्षि मुहूर्ते स्थित्वा पद्मा-
वतीं देवीं पुत्रसहितां समादाय स्वस्तीत्युक्त्वा त्वरित्वमाश्रमपदं आनीय गुरोः पादौ नत्वा गुरुदक्षिणार्थं निर्व्यातयामास ॥
बोधिसत्त्वोपि इष्टबंधुपरित्यागं कृत्वानि न न्यूना हृदयेन सांकेतं नगरं प्रविश्यतां उःप्रसाहादीन् प्रतिमीमां क्षत्रीयान्मूर्ध्नि

मणि

५

भिषिक्ताः न्यथानुरूपैः सत्कारविशेषै रभ्यर्च्य प्रभूतैर्वस्त्रालंकार हिरण्य सुवर्ण गोहस्त्यभूषणैश्च। प्रतिमान्य स्वानि स्वानि मगराणि
प्रेषयामास ॥ अथ दुष्यसहो राजा तस्मिं गजवरे गर्वमापन्नो हस्तिनापुरं नगरं गत्वा ॥ मातैस्सार्धं सज्जनकृत्वा बोधिसत्वस्य दू-
तं प्रेषयामास ॥ ततो बोधिसत्वमुपसंक्रम्यैव माह ॥ देव दुष्यसहो राजा एवं कथयति त्वं मम मित्रः सुहृत्तदर्हसि मे. एतं हस्तिना-
गं प्रेषयितुमेव कृते सर्वं चिरस्थितिकं भविष्यति ॥ नो चेत्प्रेषयसि ततो जाते शक्तिर्यद्वलं तेन सज्जो भव एषो हमागत्य पराक्रमेण
त्वं तिहस्य स्वयमेव हस्तिनागं गृहीष्यामि ॥ एवमुक्ते सापद्यत् क्रोधरक्तलोचना हस्तेन हस्तं परा हस्य तीव्रदेव पर्यवस्थितास ॥
रौषड् कृतरवैस्सपर्ववैत् ॥ मंडलमानयन्ती तं दूतं निर्भत्सयामास ॥ भो दुष्यसह कोऽहं राजो वक्तव्यः सुदुष्टं जीवलोकं प्रियां
च ज्ञानीं कुरुष्व । सुहृन्निव्यतायस्व जाचते शक्तिर्यद्वलं यः पराक्रमस्तेन सज्जो भव ॥ एते वयं चतुरंगवत्त कायं संनाह्याभि-ति-
र्यास्यामो युद्धयेति ॥ बोधिसत्वोऽपि क्लेशानां दारात्म्यमिति विदित्वा दुष्यसहे राजनिका रुरापमुत्थाश्रितां पर्वदं प्रति निवार्य तं दूतमुवा-
च ॥ सौम्य दुष्यसहो राजा इदं स्याद्वचनीयं समयाहस्ति वासराय प्रोहिताय यज्ञदक्षिणार्थं निर्यातितः ॥ तन्नाहमुत्सहे दानं दत्त्वाः

५

पुनरागच्छन्तु नहि चान्तस्य पुनरभवहराणं युक्तमित्यर्थं स इत एतत्सुकराणं दुष्पुसहस्यराजोदत्ताविस्तरेण रोचितवान् ॥ ततो दु
ष्पुसहोराजा संजाता भार्यश्चतुरंगवलकायं संनाह्य त्वरितंगत्वा कटकबंधं कृत्वा वस्थितः ॥ अत्रोतरे च बोधिसत्त्व उपरिप्रासादतरे
गतोऽमात्यागरा परिहृतस्तिष्ठति ॥ अथ बोधिसत्त्वो दुष्पुसहस्यचतुरंगवलकाय मवलोक्यामात्यामामंत्रयते स्मः ॥ भवतः कस्यायं
वलकाय इति । अमात्याः कथयन्ति । देवत्वं कारुणिको निहित दण्डः सर्वसत्त्वे छित्तयं दुष्पुसहोराजा परिभूतायास्मान् राष्ट्रापद
मैर्दं कर्तुमागतः ॥ तदाज्ञापय देव वयमेनं निगृहीष्याम इति । बोधिसत्त्वः करुणापरिगतहृदयेः कथयति ॥ भवतो यो हं
स्वमांसास्यपि परात्माथं परित्यजामि तत्कथमहं विहिंसां मनसापि विचिंतयिष्यामि । अपिभूपाध्याय स्यान्निकात्स हस्ति
नागः पुभूतेन हिरण्य सुवर्णानि निष्क्रियास्यै राज्ञे दीयतामित्येवमुक्ते । अमात्या परमविस्मया वर्जिता अन्योन्यं मुखान्यवलोक्य
परस्परमुचुः ॥ अहो आश्चर्यं यत्रैदानीं उद्यत शस्त्रेपि बंधके देव एवं मैत्रीचित्त इति ॥ ततो बोधिसत्त्वो महाकष्ट मत्पके जी
विते शत्रवे अचिरकाले वस्थायिनी नृक्षया व्यो मोहिता अंगराजा राज्ञेभ्यः मदमनो दृष्टं धार्मिकं सांपरायिकं चानर्थं मनसि

मणि

१८

कृत्यैव मात्मनो नाशाय प्रतिपन्नस्तदलं ममाने नैवं राज्ञैश्वर्याधिपतेन विपुलभकेनापाय गतिगहनहेतुभूतेन । तत्कोऽ
सावुपायः स्याद्येनाहमस्माद्राज्यवन्धना त्वर्गोपद्रवभूतादिमुक्तो विविक्तेषु शांतेषु अरण्येषु सुखं विहरेयमित्येव मनुवि
चिंत्य बोधिसत्वो दीर्घमुष्मं चाभितिश्वस्य गगनतलमवलोकयामास ॥ अत्रान्तरे चत्वारः प्रत्येकबुद्धास्तस्यचेतसा चिन्तमाणा
यः ऋद्धौ परिविहायसाभ्यागत्य बोधिसत्वस्य प्रासादे अवतीर्णाः ॥ अथ बोधिसत्वो स्तां प्रत्येकबुद्धान् दृष्ट्वा प्रसादजातः
पादयोर्निपत्य महार्हस्वासनेषु तिष्याद्य कृतांजलिं रुवाच ॥ महर्षयः प्रसीदध्वं मां विषयपंकात् युत्थाय्य शांतान्पररूपानि
प्रापयत यत्राहमेकाकी निवृत्तो विभ्रस्त सुखं स्पर्शं विहरेयमिति ॥ ततस्ते प्रत्येकबुद्धा बोधिसत्वमुबुः ॥ तेन हि महाराज गृहा
णास्माकं चीवर कर्णिकमिति ॥ ततो बोधिसत्वः प्रमुदितहृदयो हन्तकामपंकात् मुक्तोस्मीमुक्ता तेषां प्रत्येकबुद्धानां चीवरक
र्णिके लग्नस्ते च प्रत्येकबुद्धाः । विततपथ राजहंसाश्च सहसैव गगनतलमुत्पत्य त एवोपरि विहाय सा हिमवतं चर्वत राजं
संप्रस्थिताः ॥ अथ सजनकाय स्तमाकाशेन संप्रस्थितं बोधिसत्वं दृष्ट्वा तीव्रशोकाभ्याहतो हाहा देव कारुणिके ससत्त्ववत्सल

१८

क्वास्माननाथान्परित्यज्य गमिष्यसीति ॥ बोधिसत्त्वो सौहिमवंतं पर्वतराजं संप्रस्थितामुपनीया न्यतमस्मिं प्रदेशे विविधत
रुखंदमंदितैः पुष्पफलसलिलसंपन्नेऽवतारित उक्तश्च महाराज परितुष्टोसि हिमवत पर्वतराजे विहरत वयं ते कालं शा
त्वा उपसंक्रमिष्यामो न च ते पुनरपि गृहाय राज्याय उत्कंठकराणीयेत्युक्त्वा ते प्रत्येकबुद्धा स्ततएवोपरिविहाय सा अश्वा
प्रकांताः ॥ बोधिसत्त्वोपि तस्मिन् नखंदे आश्रमपदं कृत्वा ऋषिभावमुपगम्य सुखस्पर्शविहरति स्म ॥ यावदपरेण स
मयेन बोधिसत्त्वो स्ये तदभवत् ॥ इति मे सर्वलोकाश्च भवभोगपरायणाः ॥ पुराणपापे यथा कृत्वा यांति स्वर्गं च नारकं ॥ स्वर्गे
षु विविधा भोगान् भुक्त्वा कामविमोहिताः ॥ पुरोणेश्वानुपरिक्षीणा भवंति नरकांशुखाः ॥ नरके वेदनां तीव्रां संप्राप्य चानुता
पिताः ॥ धर्मानुसरणं गत्वा भवंति सुगतिं गताः ॥ इत्येवं विविधं दुःखं भवेत्तात्त्वानुपंडितः ॥ गौर्हस्थं विषवत्पक्का याति यौगी
तपोवनं ॥ इत्येतन्मनसि ध्यात्वा योगारामसमाश्रितः ॥ धर्माभ्यासमतीर्ध्मांश्च बोधिसत्त्वमुदारमतः ॥ सतत्र निःसंगतया द

श्री

मणि
१५

बालुः प्रज्ञाचक्षणेन शमेन नित्यं ॥ प्रत्यादिदेशे बहुकार्यसंगात् कामेषु रक्तं सततं नृलोकं ॥ मैत्रीमयेन प्रशमेन तस्य विस्मदिनै
वानुपरीतचित्ताः ॥ परस्परदोहनिवृत्तभावास्तपस्विवद्वात्रैर्मृगाविचेरुः ॥ आचारभ्रष्टा मिभृतेन्द्रियत्वात् संतोषयोगात् करु
णागुणाच्च ॥ असंस्तुतस्यापि जनस्य लोके सोभून्प्रियस्तस्य यथैव लोकः ॥ अल्पेच्छभावात्कुहनात्तन्निजस्त्यक्तस्पृहोलाभयश
ःसुरैसु ॥ सदेवतानामपि मानसानि पुसादभक्तिप्रवणानि चक्रे ॥ दृष्ट्वाथ तं प्रवर्जितं वनस्था गुरौस्तदीयैरववद्वचिताः ॥
गुरुं विभाव्य श्रवणाय धर्मं तच्छिष्यतां सिद्धिप्रदोपजग्मुः ॥ शीले शुचा विद्विद्यभावनायां स्मृत्यप्रमोषे प्रविविक्ततायां ॥ मै
त्र्यादिके चैव मनःसमाधौ यथावत् सोऽनुशशासशिष्यान् ॥ शृण्वन्तु धर्मकथितं समासाः नम्रा भवंतः परिपालनीयाः ॥ धर्मा
हिरक्षा परमेविपत्तौ भ्रष्टाशयो मैत्रतरो नृगामी ॥ यत्संप्रयोगाविरहावसानाः समुच्छ्रयाः पादविकल्पनिष्ठाः ॥ विशुद्धताभंगु
ललोत्तमायुः सौनैवकार्या दृढमप्रमानः ॥ दानेन शीलाभरणेन तस्याः पुराणानि संवर्द्धयितुं यतश्च ॥ विवर्तमानस्य हि जन्म
ध्वं-

उर्गे लोकस्य पुरापाति पराप्रतिष्ठा ॥ तारागणानामभिभूयलक्ष्मीं विभाति यत्कांतिगुरो न सोम ॥ योतिं विचाक्रम्य सहस्ररस्मि
 यद्दीप्यते पुरापगुरोऽधुयः सः ॥ दिप्तस्वभावाः सखिवा नृपाश्च पुरापप्रभावात्पृथिवीश्वराणां ॥ सदध्वहत्याहतसर्वगर्वाः प्रीता
 इवाज्ञाधुरमु द्रहंति ॥ पुरोपेर्विहीनाननुयात्यलक्ष्मीर्विस्पंदमानानपि नीतिमार्गे ॥ पुरापाधिकैः साह्यवभस्यमानाः पर्येत्य
 मर्यादिवत द्विपक्षान् ॥ दुःखप्रतिष्ठादयशोनुवद्धा दपुरापमार्गो दुपरम्यतस्मात् ॥ श्रीमत्सुसौख्योदयसाधनेषु पुरापप्रसं
 गेषु मतिं कुरुध्वं ॥ ते तथेत्यनुशासनीं प्रतिगृह्यामि वाद्यप्रदक्षिणीं कृतं चैनं स्वान्त्वानालयातभिजग्मुः ॥ अचिरंगतेषु
 सहायेषु समहात्मा ध्यानं कर्तुं चिंतामापदे ॥ अथात्र गौतमो नाम महर्षि रागत्य तस्य भावं जिज्ञासितुं तपोवने भयं वय
 सिषुवता ॥ चापलं मिव खल्विदं त्वयानुवर्तितं भूमी ॥ आराध्यते सत्प्रतिपत्तिमद्भिर्धर्मो यदायं भवनेवनेवा ॥ श्रीमन्निहि
 त्वाभवनाम्यतस्त्वं कस्मादरारोपेषु मतिं करोषि ॥ परप्रसादार्जितभक्षवृत्तिरगणमानः खलवज्जनेन ॥ कुचेतभृद्वधुसुह

मणि
२०

दिहीना वनान्नभूमा तपविद्धकायः ॥ मूर्तिदरिद्रत्वमिवोपगुह्य कथं नु शोकस्य वनं प्रयासि ॥ इमा मवस्थां हितवेषमाणाः
द्विषोऽपि पाष्यापि हिते क्षणाः स्युः ॥ तद्गुरुराजं मुजनानुकूलं दीनानुरं पालयताथ नित्यं ॥ संपादयथा निवसंस्त्वमत्र ध
र्मं च सत्पुत्रमनोरथं च ॥ किंलोकपदः खल्वपि चैषः ॥ परकर्मकरस्यापि स्वेति यानसुखा गृहाः ॥ किंपुनः सुखसंज्ञाः स
मृद्धिः ज्वलितश्रियः ॥ अथ बोधिसत्त्वः प्रतिवेकसुखामृत रसपरिभावितमतिस्तत्पवरा हृदयः समुपतश्च विशेषोगृह
वनवासयोः कामापभोगनिमंत्रणायां नृप इव भोजनकथायां सुखायमान उवाच ॥ इदं स्नेहो गतत्वा ते काममत्याप्ययं वचः
सुखं ज्ञातुं मां वीक्ष्य कदाचिद्गृहचारके भवानपि मुनीश्वरः ॥ गाहस्थं महदस्वास्थां सधनस्याधनस्य च ॥ एकस्य रक्षणायासा
दितरस्यार्जनधर्मात् ॥ यत्र नाम सुखं नैव सधनस्याधनस्य च ॥ तत्राभिरतिसंमोहः पापस्यैव फलोदयः ॥ नियतार्जनरक्षणा
दिदुःखे च बंधनव्यसनैकलक्ष्यभूतैः ॥ नृपतेरपि यत्र नास्ति तृप्तिः विभवैः सोयनिधेरिवानुवर्षैः ॥ सुखमत्र कुतः कथं कदाचा

२०

भ

परिकल्पप्रणयं न चेदुपैति ॥ विषयोपनिवेशनेपिमोहावृणा कंदुयमेवत्सुखाभिमानः ॥ बाहुल्येन च खलु बुवीमि ॥ प्रायः
समृद्धामदमेतिगेहेमानंकुलनापिमदेनदर्प्य ॥ दुःखेन रोषं व्यसनेन दैन्यं तस्मैकदास्याप्रशमावकाशः ॥ अतश्च खल्वत्र
भवंतमनुनयामि ॥ मदमानभुजगोपलयं प्रशमभिरामसुखविप्रलयं । कश्वाश्रयेदभिमुखं विलयं बहुतीव्रदुःखनिलयं ॥
संतुष्टजनगेहेतुप्रविविक्तसुखेवने ॥ प्रसीदतियथाचेतस्त्रिदिवेपितथाकृतः ॥ परप्रसार्जितवृत्तिरप्यतोऽमेवनांतेषुकुचे
लसंहृतः ॥ अधर्ममिश्रं सुखं न कामये विद्येन संपृक्तमिवात्रमैवात्मवान् ॥ इत्येवमुक्तस्मतेन गौतमो हृदयग्राकेन वच
सासबहुमानमेव तस्मिन्महासत्वे सत्कारप्रयोगविशेषतो न संराधयन्नुवाच ॥ साधुसाधुमहाभागत्वमेवविज्ञनंदनः ॥
स्थातुतत्रसमर्थोसिध्यानसौख्यं समाप्नुहि ॥ ततोबोधिसत्त्वो ध्यानागमः प्रीतिसुखसंवेदयन्नेमे ॥ अथसांकेतनगरे
सुबाहुमंत्री राजवत्परिचरणाकाशि अराजकैवलेन कथं यो दुमिति मत्वा महर्षेर्मरीचेराश्रमंगत्वा पश्चीत्तरकुमारं
प्रार्थ्य बहुभिरर्थैतिष्कुरीयराज्यप्रतिस्थाप्य ॥ तेन दुष्यसहसं राजानं विजितवान् ॥ महोत्साहं कारयामास ॥ अत्रांतरे पृ

मणि
२१

धिबीकंप निमित्तदर्शनात्कंपितमतिरिन्दो देवराजा धर्मनामदेवपुत्रमेतदबोचत् ॥ धर्मगच्छ महाविज्ञ मणिचूडमिमांसया ॥
पश्चावतीं वला दृत्य मणिचूडाय दर्शय ॥ तथेति धर्मो नाम देवपुत्रो देवेन्द्रस्य वच प्रतिश्रुत्य हिमवती पर्वते व्याधरूपमात्मान
मभिनिर्माय मरीचिमहर्षे राश्रमपदं जगाम ॥ सतत्र व्याधः सर्वग्रहस्तः धनुर्वित्तं प्रचचार रौद्रः ॥ पिसंगनेत्रो बहुरूपा केश
इन्द्राज्ञया हंतु मनुजमांगीं ॥ पश्चावतीं चात्र सुकोमलांगीं पुष्पाणि चित्वा प्रवलायमानां ॥ वलात्पुगृह्य प्रवलायताक्षीं ददंति
कंबै व्यवलत्सलध्व ॥ ततः सा पश्चावतीं भयविह्वलांगी हो हतास्मीति विजोशनी स्वामिनं मणिचूड मनुस्मरन्ती विललाप ॥
हानाथ स्वामिन्मां व्याधेरो व गृहीतां नरक्षसि कथमुपेक्षिता दयानुना त्वयानाथेन सता अनाथमिव चौरैरुपह्रियमानां हा को
ममभर्तुः परमधार्मिकस्य महाकारुणिकस्य सर्वसत्त्ववत्सरस्य महाराज मणिचूडस्य इमां मदीयावस्थां कथयेष्यति ॥ हा
देवकारुणिक सत्त्वानुकंपक पश्चावतीं देवीं प्रियां भार्यां निषादवशागतिं तीव्रदुःख संतप्तां परित्रायस्व त्वेवमादि करुणा करुणां
परिदेवते ॥ अथ बोधिसत्त्व सत्स्याः परिदेवना शब्दं श्रुत्वा कारुण्यपादाकंपित हृदये संलभयति ॥ ज्ञायते सापदेन वा ॥ मनुष्येण

२१

भाषितस्यायं कंदिनशब्द इति बोधिसत्त्वस्मभुमन्ततोऽनुविलोकयंश्चित्तयामास ॥ योमे दीर्घरात्रं मनोरथोऽभूत् कदा त्वं
स्वशरीरेण परव शरीराणां त्राणं कुर्यां कदा स्वजीवितेन परेषां जीवितं परित्राणं कुर्यामिति ॥ तस्य मे सुचिरकालाभिलषि
तस्य मरणास्यायं कालः समुपस्थितो नास्ति मे सत्त्वानामर्थे किंचिदुष्करकर्म करणीयमित्येव मनुविचिंत्य तमाकंदितमनु स
रं त्वरितं त्वरितं गच्छ नृञ्चैरुवाच । भाभैर्भाभैरहं ते परित्रातेत्येव मुक्ते पद्मावती देवी ^{वन्म}किरांतभयभीता बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा कि
रांतभयभैरवा अमृतधाराऽवसितेव परं प्रह्लादमुपगता चिंतयामास ॥ नूनं दुःखानि परिशीलानि देवताभि वहि मनुकं
पिता यदहं मस्मिं महति महाभये वर्तमाने परमकारुणिकं चिरादेवं पश्यामीत्यनुविचिंत्य तीव्रदुःपर्याकुलीकृत हृदया
वाक्योपरुध्यमानगं हृदये कंठी कृतोजलिपुटो बोधिसत्त्वाभिमुखं प्रधावंतीं करुणा करुणा बोधिसत्त्वमुवाच ॥ परित्राय
स्वमां देवदासीं तव वचन करीं परमभयमापन्ना थानां तवाज्ञां परिपालयंतीमिमां वस्थामनुप्राप्तां ॥ अपिच ॥ यस्त्वया हस्त
ग्रहणाकाले मम प्रतिज्ञातं नाहं त्वया विना मुहूर्तमपि प्राणां संधारयामीति ॥ तदिदानीं कथमन्यथाभूतं तदुत्तिष्ठ शीघ्र

मेपरिजारांकुरु ॥ कथमिदानीं राज्ञः क्षत्रीयस्य मूर्ध्नि भविष्यति पश्यत एव किराता जन्म दारापहारं कुर्वन्तीत्यथ बोधिसत्वः
 पुरुषैव रूपया परिगतहृदय देव्या करुणा करुणैव बोधिः रुच्यमानस्तान्किरातान्संज्ञाय नुवाच ॥ अलमलंभदमुखा मैत्रा
 स्त्रियमपहरत महर्षे मारीचैः काश्यपसगोत्रस्योऽग्रे तपसः ॥ शापायुधस्योपस्थापिका तत्रावदसौ न जानीते तावदेव शी
 घं मुक्तागच्छत ॥ माहेवासौ ज्ञात्वा युष्माकं सर्वान्महता शापाग्निना धक्षेदिति ॥ ततस्ते किरातास्त्यपरिमुक्ता बोधिसत्वस्य प्र
 तिभृत्यस्य शापभयभीता स्महसैव देवीं पद्मावतीं उत्सृज्य निष्यत्ता यणौः ॥ ततः पद्मावती देवी तस्मात्किरातात्यपरिमुक्ता
 बोधिसत्वस्य सुचिरमनिमिषं निरीक्ष्य सर्वशरीरेण बोधिसत्वस्य पादयोर्निपत्य तीव्रं स्नेहविविक्तं क्लृप्तं हृदय आर्तस्वरं कं
 दितुं आरब्धा ॥ ततो बोधिसत्वस्तान् समाश्वासयन्नुवाच ॥ भद्रे एवं प्रिय विपुयोगैरपि यत्संप्रयोगैर्जातिजरा व्याधि मरणा शो
 कपरिदेव ह्यविघ्नादिभिरनेकैर्दुःखसहस्रैः संसारनिवासिनः सत्त्वानत्यंतं पीड्यमाना न हं दृष्ट्वा राज्ञेभ्यश्च धिपत्य त्वांचाप
 हाय सत्त्वानां दुःखक्षयमवेक्ष्यमाणोऽथ कारुण्यतपोवनं संश्रित इत्यन्तरेव कामधात्वीश्वरो दुःखीमारो बोधिसत्व काम

वैराग्यात् पुनर्वैशितुकामो मानवकवर्गमात्मानमभिनिर्माय बोधिसत्त्वमुपसंक्रम्येवमाह ॥ मार्घ इयंप्रावती देवी रूपयौ
वनसपत्ना स्वदाज्ञापरिपालयन्ति महदुखं प्रत्यनुभवति ॥ तदर्हस्येनो कारुण्यं दुःखान्मोचयितुं तस्माद्वृत्तं महाराजः
देवीमादाय सांकेतं नगरं पुनरपि राज्यं कारय यज्ञाश्च यजस्व ॥ एवं तेन तत्कालं स्वर्गोवासो भविष्यतीति ॥ एवमुक्ते बोधि
सत्त्वस्संलक्षयति काऽयं मां विहेठयिष्यति मनुष्यो वाऽमनुष्यो चेति ॥ ततो मारोऽवताय मुपसंक्रांतोऽस्माकं तपोविघ्नं क
र्तुमिति विदित्वा कथयति । हे मार किं न जानीम्ये बोधिसत्त्वानां विमोक्षार्थं दुष्करं शतसहस्राणि कुर्वाणं मा त्वं मोहयितुमि
च्छसि ॥ अपितु मार विहन्यसे गच्छ त्वं यथायस्मात् मार्घः स देवकी लोकः समालोकः स बुद्धकः स देवमानुषो जगन्नशक्नुयात्
॥ मा मस्माद्यवसाया द्यावर्तयितुं प्रागेव त्वं दुःखीकृत्य गच्छ ॥ अथ दुःखी मारो जातिमेव अयमृषिश्चेतसा चित्तमिति विदित्वा
दुःखि दुर्मना विप्रतिसारी तत्रैवात्तर्हिता ॥ ततो बोधिसत्त्वः प्रकांतं दुःखितं मारं दृष्ट्वा विदित्वा पुनरपि पद्मावतीं देवीमुवाच ॥
उत्तिष्ठ भद्रे मा शोकं कार्षीः सुचिरमपि बुद्धं चर्य्यं नोस्ति जातेत्यो प्रयोगो भूत्वा अवश्यमेव वियोगाऽवसानो भविष्यति तथा

हृत्पंकजविकं तं मनुष्याणां गमनीय संपरायं कुशलं चलितव्यं बुद्धचर्यं नाजातस्या मरणा मपि च देवि ॥ सर्वेक्षया नानिचयाः
पतनांताः समुद्रयाः ॥ संयोगा विप्रयोगांता मरणांतं हि जीवितं ॥ तद्गच्छ भट्टे मारीचिं काश्यपमादरेणा राधयः कुशलेषु च ध
र्मेष्वपुसादं करिष्यामि ॥ एवं दृष्ट्वा धर्म सापराधिके ऽर्थे सम्यगनुशिष्यः श्रवे मारीचे राश्रमपदं प्रेषयामास ॥ ततः पद्मावती
देवी बोधिसत्वस्य पादयोर्निपत्य साल्लुङ्गिर्दिनवदना दीर्घमुष्मं चाभिनिधस्य बोधिसत्वस्य मुखमनिमिरिव निरीक्षमाणा प्रो
वाच ॥ हा देव म कारुणिक कथं मां तीव्रदुःखान्तो नानुकंपयसे ॥ सर्वथा हाहता मंदभागा इदमपश्चिमकं नाथा य दर्शनं
नीयते देवदासी पद्मावती त्वद्वियोगो म्रिनादग्धा परलोकं यास्यतीत्युक्त्वा यास्यतीत्युक्त्वा मुहुर्मुहुः परावृत्त्य निरीक्षमाणा इ
ष्टबंधुपरित्यक्ता तीव्रशोकविज्ञेवा कथंचित् प्रकांता मारीचे राश्रमपदं गत्वा रुदंति स्तत्प्रकराणां विस्तरेणा रोचितवती ॥
तस्यास्तदतिकरुणां वचनं श्रुत्वा तस्य कारुण्यमुत्पन्नं ॥ अथ सर्षिर्गच्छत्वं भट्टे मयानुज्ञातानिर्विशंका पुत्रं राज्यं प्रत्यक्षे नु
भवेत् इत्युक्त्वा पद्मावती देवीं तत एवापरिविहाय श्रद्धा संकेतनगरं प्रेषयामास ॥ सा तत्र पुत्रेणा सांतपौराः प्रात्यभट्ट

बलाग्र नैगमजनपदेनाभ्यर्च्यमाना राज्ञेभ्यर्थाधिपत्यसुरवं प्रत्यनुभवति ॥ तस्मिन्श्चातंतरे त इष्यसहे राज्ञो पंचवाश्रणाये
बोधिसत्त्वस्य शिरोमणौ रर्थाय प्रेषिता स्तेऽनुपूर्वेण हिमवत पर्वतराज्ये बोधिसत्त्वं समन्वेष्टमाना संप्रदेशं मनुप्राप्ता । बो
धिसत्त्वोऽपि पश्चाच्चतीं देवीं प्रतिनिंवाय्य अन्तरं द्वनगहनं प्रविश्य कदा त्वहं दानपारमितायाः परिपूरणार्थं स्वशरीरं या
चनकेभ्योऽनुप्रदास्यामेव मनुविचिंतयन् संलक्षयति ॥ यथामेऽतीव करुणा हृदयं द्वावयितुं दानाभिर्गोष्ठं श्वातीव मेव सं
जायते तंतियतं मे सुखिकालाभिलषितो याचनकेभ्यो गत इत्येवं मनसि कृत्य समंततो व्यवलोकयि मारुधा यावत्पश्यति
तात्पंच पुरुषान् दूरादेव दृष्ट्वा पुनः प्रमुदित हृदयः प्रत्युद्गम्य वाकसावित्यन प्रतिविम्बाश्रमपदं नीत्वा प्रतिविनोश्च मू
लफलैश्च संतर्प्य कथयति । कुतोयुयं भदंत इमं मनुष्याचरचितं महाकांतारं प्रतिपन्नाः केन वाकारो नेति ॥ ते कथयन्ति
देव इष्यसहस्य राज्ञो तिष्ठुतिकार दारुणातीव महती मायूरिरुत्पन्ना महाजनकायोऽतीव मृयते ॥ अपीदानीं मंचे सं
सक्त स्तदर्हसि महाकारुणिक इष्यसहस्य राज्ञः सांतपुरामात्य नैगमजानपदस्य सर्वोपद्रवपशमनकरेण स्वशिरोमणि

मणि

२४

रत्नप्रदानेनाऽभयं जीवितं चानुप्रदातुं ॥ तथा हि भवान्सर्वपदः सर्वसत्त्वानुकंपको महाकारुणिको मैत्र्यात्मकेति लोके विख्या-
तः तच्छ्रोत्रुमस्माकं स्वशिरोमणिप्रदानेनाऽवलंबितं सफलागमनं कुरुष्व दुष्यसहं वैराजानं सपौरजानपदमिष्टेन जी-
वितेना द्वादशास्यहि तेव मैत्रीपरिभाविष्य शिरोमणिरत्नस्य पुक्षालस्य जलेन सर्वापसर्गास्सर्वा इत्यस्सर्वविषाणि चा-
त्युक्षणा मात्रेणा पुशमंगच्छतीति ॥ एवमुक्ते बोधिसत्त्वश्चिल्लं कालाभिलषितमनोरथपरिपूरिश्रवणा न्महत्या प्रीत्या समा पू-
ज्यमाणा हृदयो दुष्यसहो राजनि सपौरा मात्यजानपदे इत्युपसर्गोत्सृष्टे ॥ समुत्पन्न तीव्रकारुण्यं चिंतयामास ॥ अहो ध-
न्योऽहं साधुपरितुष्टो यन्मे एवं वा याचनं कजनोत्पथं विस्वस्तो विश्वासमापन्नः । शरीराण्यपि याचयुस्ते । स्वाधीनं च य-
स्मिन्तपोवने सत इदमीदृशं देयमहं खलु अस्थि वा मांसं वा रुधिरं वा मेदो वा मस्तिकं वा सकलमेव वा शरीरं स्वयमेवोत्-
कृत्योत्कृत्य एकसत्त्वस्यार्थं दद्यां प्रागेव महाजनकायस्य परमकृद्गुणतस्यार्थं शिरोमणिमात्रकमित्यपि च जीवितं मणिरत्नं
च प्रभंगुरं सत्त्वार्थं सफलं ह्यं करिष्यामि चिरादहं ॥ महोपसर्गसमृष्टं कुरु राजसबांधवं ॥ मणिरत्नप्रदानेन करिष्ये स्वस्थ

२४

मानसं ॥ जनतां कुरु राजस्य तीव्र दुःखसमन्वितां ॥ मणिरत्नप्रदानेन करिष्ये विगतज्वरां ॥ कारुण्यदुर्लभं ह्येतत्तस्मादा
स्यामि सत्वरं ॥ मणिरत्नं द्विजेभ्यो भिः वीधिरत्नाभिकांक्षया इति ॥ एवं बोधिसत्त्वोऽनुविचिंत्य बोधिसत्त्वस्तान्ब्राह्मणान् स
माभ्यासयन्नुवाच । महाब्राह्मणाऽशुष्माकं कुरु राजस्य चिरकालाभिलषितं मनोरथं शिरोमणिरत्नप्रदानेन परिपूरयि
ष्यामि । अशुष्माकमागमनं सफलं करिष्यामि ॥ अथाहमसारत्कायात्सारंगृहीष्यामि ॥ अश्वसत्त्वानां महोपसर्गो पसृ
ष्टानां शान्तिं करिष्यामि । अश्वमहाकरुणां विवक्षयिष्यामि । अश्वसर्वपरित्यागितं लोकप्रकाशयिष्यामि । अश्वबोधिस
त्त्वशब्दं सफलीकरिष्यामि । अश्वदानपारमितायाः पारंयास्यामि । अश्वमारभवतं कंपयिष्यामि । अश्वमारदौर्मनस्यं ग्रा
हयिष्यामि । अश्वपारंप्रयास्यामि सत्पुतिज्ञासरिपतेः ॥ अश्वबोधिं समीपस्थां प्रकाशयिष्यामि । सर्वतोऽविरोत्परमां बो
धिं मभिगम्य सुदुर्लभां ॥ अमृतेन जगत्कृत्स्नं तर्पयिष्यामि दुःखितं ॥ घोरासंसारपारान्नचि देवनोचरान् ॥ निर्बिरान
गरं श्वेमं प्रापयिष्यामि सत्वरं ॥ अथाहं तोषयिष्यामि देवगंधर्वमानुषान् ॥ मोक्षकामान्मरौरस्य प्रदोनादति दुष्करान् ॥

मणि
२५

सद्यो हंती बुद्धः स्वार्तः सर्वदा कौरवं जनं ॥ नन्दयिष्यामि रत्नेन सुदुस्त्याजेन भरिणा ॥ अद्य बोधिं गतं चित्तं बद्धयिष्यामि सारदः
विस्मापयत्स गंधर्वाः नृपक्ष न सुरान् ॥ सत्त्व हेतोः स्वकं देहं त्यज्यामि कदा त्वहं ॥ इति यत्प्रार्थितं पूर्वं पूरयिष्यामि सांप्रतं ॥
दास्याम्यश्रु कृपाविष्टः शिरोभित्त्वा महामणिं ॥ मूर्द्ध्नि स्त्रिभागं संरुद्धं अनंतगुणसंयुतं ॥ अद्य तीव्राणि दुःखानि संमि ह्य कृपा
बलैः ॥ सत्त्व हेतोः प्रदास्यामि जीवितं मणिना सह ॥ अद्य सारं गृहीष्यामि पूतिकाया दसारकात् ॥ परित्यजन्महारत्नं परदुः
खैककारतः ॥ अद्य मारवरं सर्वं कम्पयिष्यामि सध्वजं ॥ शिरोमणिप्रदानेन सम्पक्तं बोधिकाक्षया ॥ इत्युक्त्वा बोधिसत्त्व स्त्वरितं
कमंडलुं गृहीत्वा तावद्वाल्मराणां नुवाच ॥ एतं युयं महावाल्मराणां चिरकालाभिलषितं मनोरथं पूरयेत् ॥ सद्यो हं सत्त्वानाम
र्थं स्वजीवितं त्यज्यामि सोहं येन सत्यवाक्येनेष्टं स्वजीवितं परित्यज्यामि ॥ न राज्यार्थं न भोग्यार्थं न स्वर्गार्थं न शक्रत्वाय न मार
त्वाय न ब्राह्मणत्वाय न चक्रवर्तिराज्यविजयाय ॥ नान्यत्र कथमनुत्तरां सम्पक्तं बोधिं अभिसंबुद्ध्या तीर्णां सत्त्वां स्तारयेय म
मुक्त्वा न्मोचयेय मना स्वस्नानाश्वासयेय मपरिनिर्हृता न्यरिनिर्वापयेय मित्यनेन सत्येन सत्यवाक्येनायं श्रमः सफलं स्यात् ॥

२५

दुष्पसहस्यराजः सपौरजनपदस्य चभ्यंतां संकल्पाः परिपूर्णीतां मनोरथा ममचानुतरा सम्यक्तं बोधिरित्युक्ता बोधिसत्त्वस्तेषां ब्रा
ह्मणानां हस्ते वारिधारां पातयामास ॥ समंतर पातितायां च भिक्षवो बोधिसत्त्वेन वारिधारापातने षड्विकारः पृथिवीकंपो जातः सर्वे
भ्रायंजं वुद्धीपः । आकुलो कुलो धूमाश्वकारः संवृत्तः । सूर्या चंद्रमसौ नभासते नत्तप्यते न विरोचते समंतर उल्कापातादिशो दाहा ।
अंतरिक्षे देव ईडुभयोऽभिनंदंति न युदपानान्यत्य सलिलानि संवृत्तानि पुष्पफलविमुक्ताः पादपास्संवृत्ताः । मृगपक्षिणाः पेर
संज्ञाशमापंताः समंततो विदुता सर्वजाम्बुद्वीपका मनुष्या अलेखतालेपिता दुःखदोर्मनस्य ज्ञाना विहरंति सर्वे च हिमगिरि
निवासिना यक्षगंधर्व किंनरगणा स्त्रीबुशोकाभ्याहताः क्रंदितुमारब्धाः ॥ हाकष्टं नामाद्य महाकारुणिकस्यानेक गुणा समुदित
स्य सत्त्ववत्सलस्य राजर्षे मणिचूडस्य निधनं भविष्यतीति ॥ गगणातले चानेकानि शक्रब्रह्मलोक प्रमुखानि देवता शत सह
स्राणि बोधिसत्त्वस्य तदति दुष्करमति रोमहर्षणा मसह्य मत्पद्भुतमति रौद्रकर्म द्रष्टु कामानि संनिपतितानि बोधिसत्त्वोपि
तेषां ब्राह्मणानां हस्ते वारिधारां पातयित्वा कथयति । तेन हि पुयं महाब्राह्मणाः शृणुतायं मम शिरोमणि स्तालु मूलं यावद

नुप्रविष्टः सखत्वेन मयान सुकरः कपालं पतिपाद्य स्वहस्तेन भवञ्चो दानुं तदर्हत मम बोधेः साहाय्यं कल्पयितुं । शीघ्रं मम
शिरः कपालं पाद्य-सुत-मणिरत्नं स्वयमेव गृहीतुं मित्युक्त्वा बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वानुगतं मैत्रचित्तमुपस्थाप्य महति शिलातले
प्राञ्चुरवमुपविश्य दृढं पदबंधं कृत्वा धैर्यं परस्कृत्य जानु द्वयस्योपरि दृढं निष्कं मं स्थापयित्वा उभाभ्यां पाणिभ्यां
उभौ गंडौ हनु चक्रमुभौ शंखवर्तौ सुदृढमिति निगृह्य पुनरुवाच ॥ तेन हि भवंतः शीघ्रमविघ्नं कुरुते । एवोहं दृढं यव
सायो निष्कं पोष्यवस्थितः शिरः कपालं मे पातयित्वा मणिरत्नमेतद्यथेष्टं विश्रद्धं गृहीतेत्युक्त्वा बोधिसत्त्वो बोधौ मनः पुणि
धाय नयन निमित्त्य तूष्णीमवस्थितः ॥ अथ ते ब्राह्मणास्तस्य महात्मनः शिरः कपालं पादयितुकामा स्तीक्ष्णाणि शस्त्राणि
गृहीत्वा परिपार्यावस्थिताः ॥ अथ याच देवता तस्मिन्नाश्रमपदे धुषिता । सा बोधिसत्त्वस्येदमेवं रूपमिति दुष्करव्यवसा
यं तांश्च बध्कपुरुषानुशत शस्त्रा-बोधिसत्त्वं प्रघादयितुकामान् विदित्वा तीव्रदुःखाभ्याहता ब्राह्मणानुवाच । हा कष्टं कथमिदा
नीं युयं पापब्राह्मणा इमं राजर्षिं परमकारुणिकं सर्वसत्त्ववत्सलं महर्षिण मनपकारिणं प्रघातयेतेति ॥ ततो बोधिसत्त्वस्तां दे

वतामुवाच । अलमलं देवतेषां मम याचनका त्रिवारय मामेवोधेरनुत्तरायंकुरु । तत्कस्य हेतोः । भूतपूर्वं देवते मम शरीर याच
नकाभ्याहतः । तस्य देवताभिरनुत्तरायः कृतः ताभिस्तस्यां तरायं कुर्वतीभिः ममवोधेरनुत्तरायः कृतः आत्मना च वक्त्रं पुण्यं पुण्यते ।
अदिच ताभिर्ममयाचनकस्यानुत्तरायो न कृतोऽभविष्यन्नचिरादेव मयाऽनुत्तरासम्पत्तंवोधिरभविष्यदपितु देवते अस्मिन्ने
व पृथिवीप्रदेशे मया सहस्रशस्त्य शरीरपरित्यागः कृतः नवमेकेनचिदनुत्तरायः कृतः पूर्वतस्मादहमेवं वदामि मामेवत्वं
याचनकस्यां तरायं कार्यां मामेनुत्तरां सम्पत्तंवोधिं दूरे व्यवस्थापय । एवमुक्ते सा देवता बोधिसत्त्वस्य महर्षिकतां विदित्वा
बोधिसत्त्वस्यांतिके महान्तं प्रसादमुत्पाद्य तूष्णीमवस्थिता । ततो बोधिसत्त्वस्तान्वास्त्राणानुवाच । तेनाहि भवंत आगच्छत
शीघ्रं शिरः कपालं पाटयित्वा मणिरत्नं गृहीतेति ॥ एवमुक्ते वास्त्राणा निर्घृणा हृदया बोधिसत्त्वस्य शिरः कपालं तीक्ष्णैः शस्त्रैः
पाटयितुमारब्धाः ॥ ततो सो महात्मा तीक्ष्णैः शस्त्रैरभिहन्यमानो शिरसि तीव्रवेदनाभ्याहतः कामवैराग्यात्परिहीनः परिहीनोपि
च तीव्रं वेदनामधिचास्य दन्तेषु दन्तमादाय तेषां वास्त्राणामंतिके मैत्रचित्तमुपस्थाप्य धैर्यं वलत्यमुदितः तूष्णीमवस्थितः

मणि

३

नेचवाह्यणा रौडुचिना बोधिसत्त्वस्य तीक्ष्णोः शस्त्रैः पाषाणैश्च शिरः पाटयन्ति ॥ तस्य तस्माद्धिरसः घातमानस्य समंतादुधिरं वृथ
रितुमारब्धं ॥ अथ गगनतले स्था देवता स्ते स्यक्त परलोके तिष्ठन्ता हृदये स्तथा विहन्यमानं तीव्रदुःखार्तं बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा कंदि
तुमारब्धाः ॥ ततो बोधिसत्त्वस्तीव्रदुःखाभ्याहतः संलक्षयति ॥ मम तावद्वैर्यसंपन्नस्य वीर्यसमुदितस्येदं मे वरूपमसह्यं महदु
ःखमुत्पन्नं प्रागेव नरकोपपन्नानां सत्त्वानां कातरणा मतिप्रभिर्नरकयारतनाभिः पात्यमानानां मिति विदित्वा तं मैत्र्या स्फुरि
त्वा ॥ नेनाहं स्वजीवितपरित्याग समुपस्थितेन कुशलेनानुत्तरं सम्यक् संबोधिं मभिसंबुध्य एवं विधेभ्यो दुःखेभ्योः सत्त्वात्परिमोचये
यमित्येवं सिंहनादं नदित्वा तीव्रवेदनाभ्याहतं त्व हृदयं स्थापय नुवाच ॥ चिरं त्वया यद् हृदयमिवाहितं कदात्वसृग्मांसवसा
स्थिमज्जभिः ॥ हितं पुकुर्यामि हृदे हिनां स तं वेष्यमानस्त्वनुबोधिमुत्तमो ॥ अयं सकालः समुपस्थितोऽयं ते मामेशरीरं त्वरितं परि
त्यज ॥ मनोरथं यावदिहा चिराचितं करोमि संपूर्णं फलं सुदुर्लभं ॥ अपि तु भो हृदया कृत्स्नं जगत्परिज्ञानु पश्य तस्यैव ते क्षमं
प्रक्षमलोकं मनात्मकं कर्तुं तद्वैर्यमुत्तममित्येवं बोधिसत्त्वः स्वचिन्तं संस्थाप्य पुनरात्मगतमुवाच ॥ अहो दुःखं महातीव्रं संसार

३

वासिनां प्रणिनां तदुत्सहे अहं सर्वसत्त्वानामर्थैक एव सर्वदुःखापहोर्दु माकश्चिदेकसचोपि दुःखभागीभूयादित्युक्तमात्रेव
भिक्षवो । बोधिसत्त्वस्य ताः परमतीव वेदना सहसैव विष्कभिताः ॥ यथा यथा पुरुषा परनिर्दया बोधिसत्त्वस्य सुतीक्ष्णैः शस्त्रैः
प्रहरन्ति ॥ तथा तथा बोधिसत्त्वस्तेषामन्तिके दुष्युसहस्यगन्धेस्स परिवारस्योपरि क्षांतिं मैत्रीकरुणांच वक्ष्यामास ॥ ततस्ते
ब्राह्मणास्तदतिरोमहर्षणां सुदुष्करं कर्म दृष्ट्वा परं विस्मयमुपगता । अन्योन्यमुखानि निरीक्षमानाः परस्परमुचुः ॥ भगवंतमस्मा
भिर्भुते यथा किलायं महात्मा स्वमांसात्म्यपि कृपया याचकेभ्यो ददात्यविकल्पमान इति ॥ इदानीं तु यथाश्रुता सहस्रगुणा प
रिभागाः करुणा चास्माभिरस्य दृष्टेत्युक्त्वा ते पुरुषा बोधिसत्त्वस्य शिरः कपालं प्रविदार्य महत्तारुधिरप्रवाहेना च श्लिष्यमान शरी
रा सहसैव मस्तिष्क पिंडात्तं शिरोमणिमुद्धर्तुमारब्धाः ॥ बोधिसत्त्वापि परमदारुणां मरणांति किं वेदनां प्रति संख्याने व
लेन नाविचार्य बोधौ मनः समावध्य तूष्णीमवस्थितः ततस्तै यमपुरुषैरिवाति निर्घृणैः बोधिसत्त्वस्य सहसैव शिरोमणिं तत
मणिरत्नं सुदुरावलम्बनमुत्तममस्तिष्कमुद्धृतं ॥ अथ बोधिसत्त्वः स्वजीवितनिरपेक्ष स्तां परमदारुणां वेदनामगनयित्वा स

संभ्रमस्तान्पुरुषानुवाच ॥ तेनहियुयं भद्रमुखायावदहं प्राणान्नपरित्यजामि तावदेव शीघ्रमेतन्मणिरत्नं ममपाणि तले प्रतिस्था
पयत यदहं स्वहस्तेन प्रतिपादयंश्चित्तं प्रसादयिष्यामीति ततस्तैस्तस्यपाणौ तन्मणिरत्नं प्रतिस्थापितं ॥ अथबोधिसत्त्वप्रमुदितहृदय
सफलोभेभ्रमःसंहतः परिपूर्णोभे मनोरथ इतिविदित्वा तन्मणिरत्नं तेषामुपदर्शयन्नुवाच ॥ पूर्वमेतन्मया मणिरत्नं वाचामनसा
दत्तं मिदानां तु स्वहस्तेन ददामि यथाचमया ये स्वशिरोमणिरत्नोऽनुत्तरांसंयुक्तं बोधि मभिप्रार्थयमानेन सत्त्वहित हेतोर्दत्तोऽनेन
सत्येन सत्यवाकोनायं महामणि दुष्प्रसहस्यराजः स पौरजनस्यान्येषांच सत्त्वानां सर्वोपसर्गोपद्रवविदुषभक्षप्रशमनसमर्थो भू
यान् ममच बोधिलाभायेत्युक्त्वा सर्वसत्त्वानां मैत्र्यास्फुरयित्वा तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो महता प्रसादवेगेन तन्मणिरत्नं स्वहस्तेन दत्तवा
न् ॥ प्रतिपादितेव भिक्षवस्तस्मिन्महामणिरत्न बोधिसत्त्वस्सर्वसत्त्वेषु मैत्र्येण तमुपस्थाप्या अनुत्तरांसंयुक्तं बोधिमारम्भमानस्तसर्वं
जगत्परं विस्मयमुपनयन्सफलं श्रमं मन्यमानः ॥ प्रमुदितहृदयः प्रयोगं प्रति प्रसन्नः मुहूर्तं तूष्णीं अवस्थितः । प्रतिप्रसन्न
मात्रेच प्रयोगे मूर्च्छितः ॥ सहसैव धरणि तले निपतितः । तेच ब्राह्मणा आश्रमपदनिवासिन्या देवतया बोधिसत्त्वस्य मनो

रथपरिपूरणार्थं तस्मिन्नेवक्षरो अद्या दुष्युसहस्यराजः पुरस्तावदेवस्थापिताः ॥ तैश्चत्वरितमेव बोधिसत्वस्य शिरोमणिः
दुष्युसहस्यराजः प्रत्यर्पिताः सच वृत्तांतो विस्तरेण निवेदितः ॥ तच्छ्रुत्वा दुष्युसहो राजा तच्चमणिरत्नं दृष्ट्वा विस्मयमुपगतो बो
धिसत्वस्य सत्त्वेषु तांकरुणां तांच शरीर निस्संगपरित्यागितां वैरीष्वपि क्षांति सौरभ्यमनुविचिंतयन् बोधिसत्वस्यांतिके महान्तं
प्रसादमुत्पादयामास ॥ ततोसौ बोधिसत्वस्य शिरोमणिं स्तस्य महात्मनः सत्पाधिष्ठानवलेन च राजा दुष्युसहस्य विजिते ईती
न् सर्वानुपद्वान्सर्वानुपसर्गान्सर्वाणि विद्याणि तांच मार्गं प्रश्नात्तनोदकाभ्यसुक्षरोन प्रशमितवान् ॥ तेऽपि पंचब्राह्मणा
राजा दुष्युसहेन महतार्थं विसर्गेन संविभक्ता इति ॥ समनैरभाविते च बोधिसत्व महात्मनि अयं त्रिसाहस्र महासाहस्रो लोक
धातुस्त्रिकंपितः संप्रकंपितः ॥ अत्यर्थं चयं महापृथिवी तस्मिन्समये सरणिता भूत् । तांबोधिसत्वस्याद्भुतपरित्यागितां निःसं
गपरित्यागितां स्वशरीरपरित्यागितामसहमाना ॥ तद्यथा ॥ महति कंसपात्री आताडितारणाति । एवं मे वेयं पृथिवी तस्मिन्
समये ॥ अर्थं पुरणिता ॥ भूत् । सर्वपर्वतनदी समुद्रेभ्यश्च महाभयभैरवः शब्दो निश्चरितः ॥ चतुर्दिशं च महाभीष्माधूमे

केतवसमुत्थिताः । समंततश्चोत्कापातादिशोदाहाः अंतरीक्षे च देव कुंडभयोऽभिनंदन्ति ॥ चंद्रार्काग्रहनक्षत्राणि विषमंगच्छन्ति । रजो
बहुलांकाशे विषमोवायवौ वांति चतुर्दिशं च महामेघाः प्रादुर्भूय गर्जित्वा नन्दित्वा अदृष्टेयव प्रतिविगताः ॥ समन्तान्महामणिः शो
ररूपाः पतन्ति स्म । इयं महापृथिवी महासमुद्रश्च परं सजोभमापन्नाः । सर्वे च जांबूद्वीपकामनुष्याः परं समोहमुपगताः ॥ सर्वश्चायं
त्रिसाहस्रमहासाहस्रप्रलोधानुस्तमो धकार संवृत्तो पीदानीं सत्त्वाः स्वकमपि बाहुं गृहीतं न पश्यन्ति । गगनोत्तरे गतैश्चानेकैर्देवता
शतसहस्रैस्तीव्रशोकाभ्याहतैः हाहाकष्टं प्रधातितोऽयं महात्मा महर्षि रित्येकरवेणो चैर्नादो मुक्तः ॥ अंतरीक्षाच्च देवता बोधि
सत्त्वस्योपरिष्ठा दिव्यानुत्पलानि क्षिपन्ति पद्मानि क्रमुदानि पुंडरिकानि अगस्त्यचूर्णानि चंदनचूर्णानि दिव्यानि मांदारवानि
पुष्पाणि क्षिपन्ति ॥ दिव्यानि च वायानि संप्रवादयन्ति चैलं विश्लेषांश्चाकार्षुः ॥ ततः शक्रो देवेन्द्रो माहैवोयं महात्मा ॥ स्माननाथा
कृत्वा तीव्रवेदनाभ्याहतः सहस्रैव त्राणान् परित्यज्यतीति विदित्वा त्वरितं त्वरितं बोधिसत्त्व शरीरं सशोबलाभिः संजीवनीभिः
शेषधीभि रापूरयामास ॥ वेदनां च प्रशमितवान् ॥ अत्रांतरे च मारिची महर्षि रिमान्येवं रूपानि परमदारुणानि निमित्तानि

दृष्ट्वा संतक्षयति । किमर्थमेतान्यप्रशस्तानि निमित्तानि प्रादुर्भूतानीति तस्यैतत्पुकरा मन्वन्तमया विस्तरेणारोचित ॥ अथ
मारीचिः सपि रिदमेवरूपं रोमहर्षणमिति दुष्करं बोधिसत्त्वस्य कर्मश्रुत्वा संहृष्टो रोमकूपस्य कार्हीयं महात्मनि पंचशत
परिवारः उपरिविहाय सा अञ्चा बोधिसत्त्वसकासमुपसंक्रम्य प्रतिसंमाद्य चैन मेकांते स्थितः ॥ स एव वृत्तांतो भवभूते महर्षे
देवतया विस्तरेणारोचितं ॥ स श्रुत्वा परं विस्मयमुपगतः । स परिवार उपरिविहाय सा अञ्चा सांकेतं नगरंगत्वा पश्चावत्यादेव्या प
श्चोत्तरस्य च राज्ञ सतमर्थं निवेश्य पश्चावतीं देवीं पश्चोत्तरराजानं सांतः पूराभात्य भटवत्तागु नैगमजनपदे गृहीत्वा ततः स बो
परिविहाय सा अञ्चा बोधिसत्त्व सकाशं उपसंक्रम्य प्रतिसमोह्य शुच पुरस्तादेव स्थितः पश्चोत्तरोपि राजामात्रा सह परिवारे बोधि
सत्त्वस्य पादयोर्निपत्य पुरुद त्रेकांते वस्थितः ॥ अत्रांतरे च बोधिसत्त्वो धैर्यं बलं समन्वितः संज्ञां पुनितं ध्यात्वा । यावत्पश्यति दे
वासुरगंधर्वा नः महतीं पर्वदं दृष्ट्वा च पुनः किमिदमिति विचिंतयामास । अथ मारीचिः सपि बोधिसत्त्वमुवाच ॥ भो राजर्षि किमि
दमाश्चर्यं पुराश्चमिति । बोधिसत्त्वः कथयति ॥ अनुत्तरज्ञानाधिगमाय प्रविष्टदीक्षाणां बोधिसत्त्वाना मेतद्विचिष्टं मिति ॥ मारी

मणि
३०

चि विस्मया वर्जितहृदयो बोधिसत्वमुवाच । न ते राजर्षे एषां च वधकानां सत्त्वानां रौडचित्तानां निर्धृता हृदयानां पापकारिणां ।
त्यक्त परलोकानां मरुतज्ञानां निष्कारुणिकानां मेवं तीक्ष्णैः शस्त्रैः कपालं पाठ्यता मत्तिके आघातं चित्तं उत्पन्नमिति ॥ बोधि
सत्त्वः कथयति कथमहमेषा कल्याणमित्राणां चित्तं कालालिखितं मनोरथपरिपूरकानां दानपारमितापरिपूरकानां मत्तिके
चित्तं प्रवृत्तिष्यामि अपि सोपाध्यायात्मानं दु ह्या आतापितरौ च पुत्रदारंश्च न त्वेव मत्सुपेतं सत्त्वानां विप्रियं कुर्यात् तीव्रान
प्यपराधान् घ्नान् घ्नानक्षमामितत्पुवरा चित्तः स्वल्पमपि नापराधं करोमि सत्त्वेषु दृढभक्तिः ॥ याता राध्य महत्त्वं विराध्य कष्टं वि
प्रतिमाप्नोमि घ्नानपरित्यागैरपि तेषां न तोषरां कुर्यात् । एत ते सत्त्वा प्रसाद्यमां सिद्धिमागता बहवः सिद्धिश्च नान्यत्सत्त्वेभ्यो वि
शते जगति । एते चित्तमरागो भद्रघटा धेनवश्च कामडहा गुरुवच्च देवच तस्यादाराधनीयाम । एषामेव हि तेषां महति वले
वीर्यसंता ह उत्सहे हं नरकाग्नौ कल्पसहस्राण्यपि स्थितुमिति । एवमुक्ते मारीचिः अपि बोधिसत्वमुवाच । साधु साधु महर्ष
अहो तथैर्यमहो दृढप्रतिज्ञा अहो स्वशरीरे निस्संग परित्यागीता अहो सत्त्वेषु कारुण्यं अहो दानप्रियता यत्रेदानीं त्वमेव

कारुणात्स्वशिरोमणिरत्नप्रदानाच्चित्तं न व्यावर्तितवान् त साधुमहर्षकथय अनेन त्वमीदृशं नाति दुष्करेण किंप्रार्थय
स शति ॥ बोधिसत्त्व कथयति अनेनाहं काश्यप शिरोमणिरत्नप्रदानेनौ नुत्तरां सम्यक्संबोधिं मभिसंबुध्य सत्त्वानीन्द्रिय वत्त
बोध्यंगरत्नैः संतर्प्य संसारकांतारादुत्तारयेयमिति प्रार्थये ॥ मरीचिअधिः प्राह ॥ कथमेतत् ज्ञायत इति ॥ बोधिसत्त्वा मुहूर्तं
तस्मीं स्थित्वा कथयन्ति ॥ तेन हि महर्षे भणु सत्यधिष्ठानं करोमीति ॥ अथ बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वानुगत मैत्रचित्तमुपस्थाप्य बो
धो मनः प्रणिधाय तस्यां वेलायां सत्योपयानया गाथां भाषते ॥ यथास्वदेहं हिममशदत्वा ह्येयावशा बोधिपरायणास्य ॥ नाभू
त्तनो विप्रतिसारजाते मात्सर्य्यदीनत्वविवर्जितं च ॥ अनेन सत्येन सुभाषितेन पुण्यानुभावेन सै शरीरं ॥ यथैव पौराणमभू
त्तथैव भवत्विदे संपरिपूर्णा शोभमिति ॥ अथ गाथावसान समनंतरमेव बोधिसत्त्वस्य सहसैव शरीरं यथापौराणं संवृत्तं ॥
तथैव रास्य तन्मणिरत्नं द्विगुणप्रभास्वरतर मुष्मीय च प्रादुर्भूतं ॥ अत्रांतरे च षड्विकारः पृथिवी कंपोजातः ॥ सोम्या वाय
वो वानुमारब्धा दिशः प्रसन्नाः संवृत्ताः सूर्यचंद्रमसौ भास्यते तपते विराजते । आकाशे देवकुंडुभयो अभिनंदन्ति गगणात्तल

गतैश्च देवैस्तदद्भुतं दृष्टुं विस्मयोत्पुच्छलोचनैः हाहा कृतमंतरिक्षं वभूव ततः केचित्पुण्याणि क्षिपन्ति केचिद्वस्त्राणि केचिदा
 भरणानि केचिद्विविधानि वाद्यानि संप्रवादयन्ति ॥ अकाशाच्च दिव्यं पुष्पं समिश्रं रत्नवर्षे पतति तंसर्वोक्तं जांबूद्वीपोरत्नैः
 जानुमात्रेणौघेन संछादितः ॥ तांच दिव्या मर्चितां विभूतिं दृष्ट्वा देवाः अमयः सर्वजनकायः आश्चर्य्य जाता अद्भुतप्राप्ता उदानमु
 दानयन्ति ॥ आश्चर्य्यं महापुराणानां माहात्म्यं इति ॥ अथ मारीचिः अपि र्यथा पौराणशरीरं बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा विस्मयोत्पुच्छलोच
 नः कृतांजलि रत्युत्साहवानुवाच ॥ साधुसाधु महर्षे सुनिश्चिता ते बुद्धिरकंप्य स्ते प्रणिधि रनुगता ते सत्त्वेषु महाकरुणा य
 च्छताम त्वमेवं संज्ञासकरेषु धर्मेषु विसारदो न चिरादेव मनेन व्यवसायेनानुत्तरां सम्यक्तंबोधिं मभिसंभोत्स्यस इति ॥ अथ
 मारीचिः अपि पंचशतपरिवारो भवभूतिश्च अपि सपरिवारः शक्रबुद्ध्यादयश्च देवा बोधिसत्त्व मभिसं राध्य पुक्रांताः ॥ अथ
 पद्मीनरो राजा सपरिवारो बोधिसत्त्वस्य पादयोर्निपत्य साश्रुर्द्धिनिवदनः कृतांजलिपुटो बोधिसत्त्वं सर्वभावेन विज्ञापय
 मास ॥ प्रसीद देव मास्माननाथां स्त्रीबुशोकार्त्तान्यरि त्याक्षी सुदागच्छ देव सांकेतं नगरं पुनरपि राज्यं कारयाम्यथा वयं मि

हेव सर्वेति धनं गता इति ॥ ततो बोधिसत्त्वेन कारुणा दधिवासितवान् ॥ अत्रांतरे चत्वारः प्रत्येकबुद्धा बोधिसत्त्वमुपसंक्रम्ये
वमाह ॥ साधुसाधु महाराज शोभते ते कृतयत् सांकेतनगरगमनमधिवासितुं ॥ यदित्थं शनाधिवासितमभविष्यन्नि
यनमयं जनकायः पद्मोत्तरो राजा सहमात्रा सर्वश्च ते विषयनिवासिनी जनकोय उद्भवं शोणितं हृदयित्वा निराशीभूतः
कालगतोऽभविष्यत् साधु सांकेतं नगरं गत्वा धर्मेण राज्यं पालयेत्पुत्रा च प्रत्येकबुद्धा बोधिसत्त्वं सपरिवारं ततः एव
अध्वोपरिविहाय सा संकेतं नगरं संप्राप्य पुत्रांताः ॥ बोधिसत्त्वोपि पद्मोत्तरराजा सपरिवारेण महता सत्कारेण सिंहा
सने प्रतिस्थाप्य राज्याभिषेकेनोभिषिक्तः ॥ एष च वृत्तांतो राज्ञा दुष्यसहेन श्रुतः श्रुत्वा च पुनः सत्वरतानरूपश्चतुरंगव
लकायेन बोधिसत्त्वं पुत्तुमम्य पादयोनिपत्य क्षमयित्वा च कथयति । त्वमेव राजा हन्तवानयत्रिक इति ॥ ततो बोधि
सत्त्वेन दुष्यसहो राजा सपरिवाराया वदाज्ञं महारत्नैस्संतर्प्य स्वविषयमेव विसर्जितः ॥ एवं सर्वे प्राप्तिमीमांसा राजानो या
वदाज्ञं महाहैस्संतर्प्य दशकुशलेषु कर्मपथेषु प्रतिस्थापिता ॥ यावदनु पूर्वेण बोधिसत्त्वः सकले जंबूद्वीपे राजा संवृतः

ततः सर्वजम्बूद्वीपे निवासिनं जनकायं यावदाप्तं हिरण्यसुवर्णं न संतर्प्य दशकुशलेषु कर्मपथेषु प्रतिस्थापयामास ॥ तेन
खलु पुनस्समयेनाहं यं जंबूद्वीपं च स्फीतं च क्षमंश्चाकीर्णं बहुजनं व्याश्रयं सदा पुष्पफलावृक्षः ॥ देवं कालेन कालं सम्यक्
वारिधिरामप्रयच्छतातीव सस्य संपत्तिर्भवति ॥ तेन खलु पुनस्समयेनास्मिं जंबूद्वीपे यः कश्चिन्मनुष्यभूतः कालं करोति
सर्वसकायभेदाद्देवेष्वपपश्यते ॥ यद्भूय साचातुर्महाराजिकायिकेषु गतः ॥ कालांतरेण बोधिसत्वः सर्वजंबूद्वीपनिवा
सिनं जनकायं कुशलेषाण्यारण्यं कृत्वा सर्वोपकराविशेषैः संतर्प्य दशकुशलेषु कर्मपथेषु प्रतिस्थापितः ॥ ततः पश्चात्तरं कु
मारं राज्ञैश्चर्याधिपत्ये प्रतिस्थाप्य राजर्षिं बुद्धचर्य्यं चरित्वा चतुरावुल्ल्यां विहारांभावयित्वा कायेषु कामद्वन्द्वं प्रहाय त
द्वहुलविहारी बुद्धलोकसभागतायां वापपन्नो महाबुद्धासंभूतः ॥ भगवान्नाह ॥ किमन्येध्वे भिक्षवो योसोमणिचूडो नाम
महाराजो ऽहमेव । तेन कालेन समयेन बोधिसत्वचर्य्यायां वर्त्तमानो मया तद्विधेः ॥ शिरसि जातं रत्नं स्वजीतपरित्यागे
न सत्त्वानामर्थे परित्यक्तं ॥ याचासौ पद्मावती देवी तेन कालेन समयेनैवैवासौ यशोधरा देवी तेन कालेन समयेन यथासौ

पद्मोत्तरः कुमारो युवराजोऽभूदेष एव राक्षसलोभिभुः ॥ तेन कालेन तेन समयेन योसौ ब्रह्मरथो नाम ब्राह्मणा पुरोहितो भूत्
एष एव शालिपुत्रोभिभुः ॥ तेन कालेन तेन समयेन यश्चासौ भवभूतिमहर्षिरभूद्येन मम भोग्यार्थे पद्मावती देवी दत्ता
एष एवासावीर्यनंदोभिभुः ॥ तेन कालेन तेन समयेन योऽसौ मारोचिर्नाम महर्षिरभूत् येन ममान्तिका न्यप्रावती
देवी पद्मोत्तरकुमारश्च गृहीत एष एवासौ महामाया देवी ॥ तेन कालेन तेन समयेन योसौ मारोभूत् दुःखीनाम ए
ष एवासौ महामोगत्यायनोभिभुः ॥ तेन कालेन तेन समयेन यश्चासाविन्द्रो देवेन्द्रो यज्ञकुंडात्समुत्थितो राक्षस
रूपधारी ममान्तिका न्यास रुधिरयाचनको भूदेष एव नागिरो नामभिभुः ॥ तेन कालेन तेन समयेन एते मणिचू
डस्य बोधिसत्त्वस्या माया अभूवन् ॥ एतामेव तानि भद्रिक शाक्यराजपुत्राणि पंचशाक्यशतानि । तेन कालेन तेन
समयेन योसौ राजा दुष्युसहो नाम राजा भूदेष एवासौ देवदत्तः ॥ तेन कालेन तेन समयेन य एते चत्वारो ब्राह्मणा
भूवन् ये समशिरोजातं मणिरत्नमुत्पास्य गृहीतं एते एव चत्वारोऽनिरुद्धः सुद्धभूतिः पूरार्ताः कात्यायनो ये ममान्तिका भिक्षवः

तेन कालेन तेन समयेन एवं हि भिक्षवो बोधिसत्त्वभूतेन बोधिसंभारपरिहरणार्थं महदुष्कारकृतमिति ॥ भिक्षवः संशयजाताः ।
सर्वसंशयहेतारं कुर्वन् भगवंतं पपुच्छकानि भदंत मणिचूडेन राज्ञा कर्माणि कृतानि येन राजा भूयेन शिरसि महामणिरत्नजा
तं । जातमात्रस्य देवताभिर्दिव्यध्वजपताकाः समंतादुद्घासिता दिव्यानि च वायानि पराहतानि महच्चरत्नवर्षपतितं ॥ दिव्यं
चास्य छत्रं रत्नदंडं देवताभिः संधारितं । सर्वलोकेषु भुभमंगलसंजातं यशसा च सर्वलोकआपूर्णाः सवददेशाभूत इति ॥ भ
गवान्नाह ॥ मणिचूडेनैव भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिशतप्रत्ययान्योद्यवन्त्युपस्थितान्यवशं
भावीति मणिचूडेन राज्ञा कर्माणि कृतानि उपचितानि कोऽन्यप्रत्यनुभविष्यति न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितान्ये पृथिवी
धातौ विपच्यंते नाऽध्यातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि च भूयान्ते तेष्वेव स्कंधधात्वा यतनेषु कर्माणि कृतानि विद्यन्ते भूभा
न्यभूतानि च पुण्यस्यंति कर्माणि कल्पकोटिशतं चापि ॥ सामग्रीप्राप्य कालं च फलंति खलु देहिनां ॥ भूतपूर्वभिक्षवोऽतीते ध्वनि
इते एकत्रिंशत्तमे कल्पे शिविनामसम्यक्संबुद्धो लोकाउदयादि विद्याचरणासंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदमसार

थिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् सोऽरुणावती राजधानी मुपनिमृत्य विहरति स्म यावत् शिखि सम्पक्वं बुद्धः सकलं बु
द्धकायं कृत्वे न्धतक्षयादिवाग्निनिरूपं शिं धिशेषे निर्वाणा धातौ परिनिर्हृतः ॥ तस्य राजा रुरो न शरीरे शरीर पूजां कृत्वा समं
तयोजन श्वतुरत्नमयः शरीरः स्तूपकृतः प्रतिस्थापितः क्रोशमुच्चत्वेन ॥ तत्रानेकानि शतसहस्रानि कारा कृत्वा स्वर्गमोक्ष
परायणानि भवंति स्म ॥ तत्रारुरो राजनि कालगते तस्मिं स्तूपे चटित स्फुटितानि संजातानि ॥ तस्या रुरास्य पुत्र राजा धार्मि
को धर्मेण राज्यं कारयामास । तेन तच्चैतत् प्रति संस्तुत्य तथा गते गुणानुस्मृत्य स्वं चूडामणिमुत्पाद्य तस्मिं स्तूपे उष्णीषे आरो
पितं । छत्रावरोपणं कृतं ध्वजपताकाभिः सर्वपूजाभिश्च पूज्य नानावाद्यानि प्रवादितानि ॥ सुगंधतैलेन प्रदीपमालाः प्रस्थलिताः कृ
ताः पंचघृतमयः प्रदीपः शिरसाधारितः ॥ पञ्चैश्वर्यपूजां कृत्वा प्रणिधानं कृतं । अहमप्येवं विधानां गुणानां लोभीस्यां येन सर्वलो
कान् धर्मेण चिरकालं सुखेन संतर्प्य ये र्यामति यो सौ भिक्षवो राजा भू भूयेन शिखिनः सम्पक्वं बुद्धस्य पारनिर्हृतस्य स्तूपे काराः कृ
ताः ॥ एष एव सराजामणिचूडः ॥ यत्तेन शिखिनः सम्पक्वं बुद्धस्य स्तूपं प्रति संस्तुतं । तस्य कर्मणो विपाकेन सर्वलोकानां नाय

मणि
३४

को राजा परम धर्ममार्गीपके स्थाभवति स्म । यत्तज्ज्ञानेन छत्रावरोपणं कृतं । तेनास्य जन्मनि दिव्यं ध्वजं पताकाभिः छत्रं वर्षे रत्नदंडं
मणिवाल व्यजनं मुपय्यंत शिखो देवताभिर्धारितं ॥ यत्तेन ध्वजपताकाभिः पूजा कृतं तेनास्य जन्मनि दिव्यं ध्वजपताका देवता
भिः समुच्छ्रिताः ॥ यत्तेनात्र चूडामणिारोपितं तेनास्य महत्प्रभास्वरं मनंतं गुणोपतं मणिरत्नशिरसि जातं ॥ यत्तेनात्र स्वशि
रसि पुदीपः प्रधारितः ॥ तेनास्य पुनरपि द्विगुणप्रभास्वरं मनंतं गुणोपेतं मणिरत्नशिरसि जातं ॥ पुनरपि भिक्षवो राज्ञामणि
चूडेन ॥ सार्धं वाहभूतेन विषोपसृष्टं गात्रस्य प्रत्येकबुद्धस्य विषप्रशमनीभि रोधधीभि रूपलिप्य विषोपशमः कृतः ॥ सप्रत्ये
कबुद्ध स्वस्थीभूतः ॥ तं स्वस्थं दृष्ट्वा सार्धं वाहेन प्रणिधानं कृतं ॥ यन्मयायं प्रवृजिनो विषोपसृष्टं गात्रः स्वस्थीकृतो ॥ नेन ऊ
श्लमूलेन यत्र यत्र जायेयं तत्र तत्र ज्ञानेन मेशरीरप्रक्षालनोदकेन पृष्टा सर्वव्याधिभ्यः स्वस्थशरीराः स्युरिति ॥ योसौ सार्धं वा
ह एव स मणिचूडो राजाभूत् यत्तेन प्रणिधानं कृतं तेनास्मै शिरोमणिप्रक्षालनोदकेन सर्वोपद्रवमभिनेः सर्वलोकानां व्या
धिनुप्रशमयति ॥ इति हि भिक्षव एका न कृष्णाना मेकांतकृष्णो विपाक एका न भुक्तानां कमरा मेकांतभुक्तो विपाकः । व्यतिमि

विमि को नाह

दासादि

दामगय

को २०

दिव्यको

२०

३४

१०

२०

२०

२०

श्रानां व्यतिमिश्र सत्समाप्तर्हि भिक्षव एकांत कृष्णानि कर्माण्यपाश्वर्यव्यतिमिश्राणि कर्मस्वाभोगः करणीयः ॥ इत्येवं वो
भिक्षवः शिक्षितव्यं इदमवोचद्भगवान् नान्तमनस स्तेभिक्षवो भगवतोभाषितमभ्यनंदन् इति मुनिचूडो वदानमसमाप्तं
भुम्भु संवत् १९६४ मार्गवदि १२ गते रोज २ सहस्ररत्नचोपा ॥ पुस्तकंगुरुवद्वेख्यं सुधीभिः सोधनंकुरु ॥ ॥ ॥

मसि
३५

३५